

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Πάτρα, Ιούνιος 2023 / Τεύχος 18
Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης
ISSN: 2459-2862

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
με κριτές

Πολιτικές
και
Κοινωνικές Επιστήμες

Τεύχος 18

Πάτρα, Ιούνιος 2023

Title: Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

ISSN: 2459-2862

σ.σ. 56 σχήμα 17,5 X 25 εκ.

Εκδότης:

Παντελής Γεωργογιάννης
Αντ. Οικονόμου 8, 26504 - Αγ. Βασίλειος, Πάτρα Αχαΐας
Tel/Fax: 2613019948
website: <http://politika.inpatra.gr>
email: politika@inpatra.gr

Γραμματεία:

Σκούρα Ειρήνη, Φιλόλογος, Μεταπτυχιακό στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών με ειδίκευση στη Γλωσσολογία
Λουκοπούλου Αγγελική, Φιλόλογος, Μεταπτυχιακό στο ΕΑΠ στις Επιστήμες της Αγωγής
Σπηλιωτοπούλου Νάντα, Φιλόλογος, Σπουδές στον Ευρωπαϊκό πολιτισμό

Copyright ©:

Παντελής Γεωργογιάννης
Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του κατόχου του Copyright.

Πολιτική δημοσίευσης άρθρων:

Η Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση «**Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες**» δημοσιεύει άρθρα τα οποία έχουν υποστεί διαδικασία τυφλής κρίσης. Ωστόσο, οι απόψεις που εκφράζονται σε κάθε άρθρο απηχούν εκείνες των συγγραφέων και δεν είναι απαραίτητως αποδεκτές από την Συντακτική Επιτροπή.

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Περιοδική έκδοση
Για την επιλογή της ύλης εφαρμόζεται το σύστημα της τυφλής κρίσης

Διευθυντής σύνταξης

Γεωργογιάννης Παντελής, τ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Συντακτική Επιτροπή

Κεδράκα Κατερίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Μοριακής Βιολογίας και Γενετικής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Παναγιωτόπουλος Δημήτρης, Καθηγητής Αθλητικού Δικαίου ΤΕΦΑΑ Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Πανταζής Σπύρος, Ομότιμος Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Επιστημονική Επιτροπή

Αλεξιάς Γιώργος, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Υγείας και του Σώματος Τμήματος Ψυχολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Αναστασιάδου Σοφία, Καθηγήτρια Στατιστικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Baros Wassilios, Professur für Bildungsforschung, Universität Salzburg

Γαλανάκη Ευαγγελία, Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχολογίας Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Γεωργίου Θεόδωρος, Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Ηλιοφότου-Μένον Μαρία, Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής ηγεσίας και Οικονομικών της Εκπαίδευσης Τμήματος Επιστημών της Αγωγής Πανεπιστημίου Κύπρου

Κουζής Γιάννης, Καθηγητής Εργασιακών Σχέσεων Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής, Κοσμήτορας Σχολής Πολιτικών Επιστημών Παντείου Πανεπιστημίου

Παιονίδης Φιλίμων, Καθηγητής Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Παπαδάκη Πολυξένη, Καθηγήτρια Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου

Παπαρίζος Αντώνης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας Τμήματος Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Πλειός Γιώργος, Καθηγητής, Πρόεδρος του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Μέλος του ΔΣ του ΕΣΡ
Σαραφίδου Γιασεμή-Όλγα, Καθηγήτρια Στατιστικής-Μεθοδολογίας Ποσοτικής και Ποιοτικής έρευνας Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Παν/μίου Θεσσαλίας
Ασημάκη-Δημακοπούλου Άννη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Πατρών
Θάνος Θεόδωρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Καλεράντε Ευαγγελία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Πολιτικής Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
Καμτσιδου Ιφιγένεια, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου Νομικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (CPT)
Οικονόμου Λεωνίδας, Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Τουντασάκη Ειρήνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Διαμαντοπούλου Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε. Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Κωσταρέλλα Ιωάννα, Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Μακρής Σπύρος, Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Θεωρίας Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Επιστημών Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Μαυρίδης Ηρακλής, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου
Μουζακίτης Άγγελος, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνιολογίας Παν/μίου Κρήτης
Ξανθόπουλος Χρήστος, Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής θεωρίας της γνώσης Παντείου Πανεπιστημίου
Πρόντζας Δημήτρης, Επίκουρος Καθηγητής Διαφθοράς του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Σαββάκης Μάνος, Επίκουρος Καθηγητής Μικροκοινωνιολογίας Τμήματος Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Αιγαίου
Τσαϊρίδης Χαράλαμπος, Επίκουρος Καθηγητής Στατιστικής Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
Μενελάου Νίκη, Λέκτορας Δημοσιογραφίας Πανεπιστημίου Frederick Κύπρου
Σταυρόπουλος Αναστάσιος, Δρ. Τμήματος Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Η Συντακτική Επιτροπή δεν φέρει ευθύνη για το περιεχόμενο και τη γλωσσική μορφή των άρθρων που δημοσιεύονται. Η ευθύνη αυτή ανήκει αποκλειστικά στους συγγραφείς των άρθρων.

Περιεχόμενα

**Κριτική προσέγγιση σε μια αντι-εθνική, ακαδημαϊκή ηγεμονική
παρέμβαση στην εκπαίδευση και το Κυπριακό πρόβλημα** 7

Δρουσιώτη Κάλλη

**Συνοπτική Συγκριτική Αξιολόγηση ελληνικού και κυπριακού
μοντέλου εξέτασης διοικητικών προσφυγών κατά το στάδιο
σύναψης δημοσίων συμβάσεων** 37

Μηλάκης Ηρακλής

Κριτική προσέγγιση σε μια αντι-εθνική, ακαδημαϊκή ηγεμονική παρέμβαση στην εκπαίδευση και το Κυπριακό πρόβλημα

Δρουσιώτη Κάλλη

Περίληψη

Το γεγονός ότι τα Αναλυτικά Προγράμματα και τα διδακτικά εγχειρίδια συνιστούν πολιτικά κείμενα¹ απαιτεί την εις βάθος διερεύνηση τόσο του τι νομιμοποιείται ως μεταβιβάσιμη γνώση όσο και των ακαδημαϊκών εισηγήσεων για δραστικές αλλαγές, οι οποίες προωθούν εναλλακτικές προσεγγίσεις. Με αφετηρία το σκεπτικό αυτό, και ακολουθώντας τη μέθοδο των Ερνέστο Λακλάου και Σαντάλ Μουφ², στο παρόν άρθρο επιδιώκεται η ανάλυση μιας ακαδημαϊκής ηγεμονικής παρέμβασης σχετικά με το Κυπριακό πρόβλημα και το τι είδους λύση στο Κυπριακό θεωρείται δίκαιη, θεμιτή και επιθυμητή όπως συγκεκριμενοποιείται στο κείμενο των Σταυρούλας Φιλίππου και Αντρίκου Βαρνάβα.³ Όπως θα

1 Pinar, W. F. & Bowers, C. A. (1992). Politics of curriculum: Origins, controversies, and significance of critical perspectives. Στο: Review of Research in Education, τόμ. 18, σ.σ. 163-190.

2 Laclau E. & Mouffe C. (1985). Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics. London: Verso.

3 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

διαφανεί από την ανάλυση λόγου που επιχειρείται εδώ, οι εκπαιδευτικές εισηγήσεις των Φιλίππου και Βαρνάβα⁴ είναι προβληματικές λόγω των έμμεσων, ηθικών τους συνεπειών και προεκτάσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι εν λόγω ερευνητές⁵ δηλώνουν ότι κινούνται σε ένα πλαίσιο που επιδιώκει την αμοιβαία αποδοχή (εκ μέρους Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων) ενός σχεδίου λύσης του Κυπριακού προβλήματος. Επικρίνουν τα ελληνοκυπριακά εγχειρίδια για το πώς προσεγγίζουν μια ενδεχόμενη λύση στο Κυπριακό πρόβλημα, θεωρούν ότι αυτά φέρουν ευθύνη για το ότι οι Ελληνοκύπριοι απέρριψαν το Σχέδιο Ανάν και προτείνουν (άλλοτε άμεσα και άλλοτε πιο σιωπηρά) προώθηση συγκεκριμένου τύπου λύση μέσα από την εκπαίδευση. Ωστόσο, η επιχειρηματολογία τους είναι προβληματική, συνιστά προχειρολογία και έχει δυσμενείς εκπαιδευτικές συνέπειες σχετικά με τον προσδιορισμό του τι είναι δίκαιο και γιατί: από τις θέσεις και εκπαιδευτικές προτάσεις των Φιλίππου και Βαρνάβα⁶ εξάγεται, όπως θα φανεί, ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα επιδέχονται («νομιμοποιημένες») εξαιρέσεις. Παρά τις όποιες καλές προθέσεις, μια τέτοια ακαδημαϊκή πρόταση εγείρει σοβαρά ερωτηματικά ως προς το ποια ηθική, ή μη-ηθική, θα θέλαμε να αναπτύξουν οι σημερινοί μαθητές και αυριανοί πολίτες.

Λέξεις-κλειδιά: Κυπριακό πρόβλημα, εκπαίδευση, ανθρώπινα δικαιώματα, δικαιοσύνη, ηθική

Anti-ethnic hegemony, education and the Cyprus problem: A critical approach

Abstract

Teaching material and textbooks undoubtedly operate politically.⁷ Thus, they should be scrutinized concerning the knowledge they construct and legitimize and concerning the academic suggestions for drastic changes because such suggestions might involve new hegemonies. Following Ernesto Laclau and Chantal Mouffe's discourse theory, the present article critiques one such academic hegemony: that which reduces the Cyprus problem to a bi-communal one. The present article focuses

4 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

5 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

6 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

7 Pinar, W. F. & Bowers, C. A. (1992). Politics of curriculum: Origins, controversies, and significance of critical perspectives. Στο: *Review of Research in Education*, τόμ. 18, σ.σ. 163-190.

on a text (that of Stavroula Philippou and Andrekos Varnava)⁸ which is representative of this hegemony. Particularly, Philippou and Varnava suggest the promotion of a particular kind of solution to the Cyprus problem in and through education. However, their suggestions tacitly imply that human rights violations “can be legitimated,” something that inter alia obscures what counts as just and fair and raises issues regarding the ethics or non-ethics that education is to or should cultivate.

Keywords: Cyprus problem, education, human rights, justice

1.Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια ακαδημαϊκή αντι-εθνική ηγεμόνευση στο ελληνοκυπριακό εκπαιδευτικό συγκείμενο, η οποία μετατρέπει το Κυπριακό σε αμιγώς δικοινοτικό πρόβλημα.⁹ Αυτή η ακαδημαϊκή ηγεμόνευση αγνοεί ή σκόπιμα αποσιωπά τον καθοριστικό ρόλο του διεθνούς παράγοντα και των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων εντός του μετααποικιακού και ψυχροπολεμικού κλίματος στο Κυπριακό και ενοχοποιεί άκριτα και σαρωτικά τον Εθνικό Εαυτό για το εν λόγω πρόβλημα. Καθώς οι εκπαιδευτικές εισηγήσεις αυτής της αντι-εθνικής ηγεμόνευσης έχουν ηθικές συνέπειες και προεκτάσεις επιβάλλεται η κριτική εξέτασή τους. Το παρόν άρθρο επιδιώκει να εξετάσει τα πιο πάνω όπως συγκεκριμενοποιούνται στο κείμενο των Φιλίππου και Βαρνάβα.¹⁰

Οι Φιλίππου και Βαρνάβα¹¹ καταπιάνονται με τον συσχετισμό εκπαιδευτικής πολιτικής και αποδοχής ενός σχεδίου λύσης του Κυπριακού προβλήματος. Συγκεκριμένα, με αφετηριακή θέση ότι οι Ελληνοκύπριοι κακώς απέρριψαν το σχέδιο Ανάν, διερευνούν τις εκπαιδευτικές ευθύνες για την εν λόγω απόρριψη, όπως αυτές, σύμφωνα με τους ίδιους, αναδύονται μέσα από τα Αναλυτικά Προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας, Γεωγραφίας και Αγωγής του Πολίτη. Επικρίνοντας τον τρόπο που τα Αναλυτικά Προγράμματα

8 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

9 Βλ. Drousioti, K. (2022). Anti-ethnic hegemony, identity construction and political complicities. Στο: *European Education*, τόμ. 54, σ.σ. 63-82· Δρουσιώτη, Κ. (2015). Η αποδόμηση της (ενοχοποιημένης) εθνικής ταυτότητας ως προϋπόθεση της ειρηνικής συμβίωσης με τον εθνικό Άλλο στο κείμενο της Elena Ioannidou *Language policy in Greek Cypriot education: tensions between national and pedagogical values*. Στο: *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. 17, σ.σ. 102-129· Δρουσιώτη, Κ. (προσεχώς). Η Άλλη Όψη του Ειρηνιστικού, Μεταρρυθμιστικού Λόγου στο Ελληνοκυπριακό Εκπαιδευτικό Συγκείμενο: προεκτάσεις αντι-εθνικής ηγεμόνευσης και ακαδημαϊκές συνενοχές. Υποβληθέν προς δημοσίευση κείμενο.

10 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

11 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

και τα σχολικά εγχειρίδια παρουσιάζουν το Κυπριακό πρόβλημα και τη μορφή ενδεχόμενης επίλυσής του, οι εν λόγω ερευνητές¹² καταλήγουν (α) σε νομιμοποίηση της παραβίασης θεμελιακών ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων και (β) σε απο-ενοχοποίηση της τουρκικής δράσης νομιμοποιώντας έτσι έμμεσα τον ιμπεριαλισμό. Επιπλέον, (γ) προτείνουν, άλλοτε άμεσα και άλλοτε πιο σιωπηρά, να αποτελέσουν οι προαναφερθείσες αντιλήψεις εκπαιδευτικό στόχο, ώστε να μπορέσει να υπερψηφιστεί ένα σχέδιο λύσης «τύπου Ανάν».

Με λογο-αναλυτικούς όρους, στο υπό εξέταση κείμενό τους¹³ τα ανθρώπινα δικαιώματα ως να επιδέχονται εξαιρέσεις συνιστούν το, κατά Λακλάου και Μουφ,¹⁴ κομβικό σημείο. Ως κομβικό σημείο, αυτό το καθεστώς εξαιρέσεως¹⁵ καθηλώνει και καθιερώνει την παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων ως «νομιμοποιημένη». Σ' αυτό το πνεύμα, διακρίνεται ένας αγώνας ώστε να καθηλωθεί το Κυπριακό ως πρόβλημα αμιγώς δικαιοδικό (πράγμα το οποίο δεν ισχύει, βλ. π.χ., Παπαστεφάνου),¹⁶ δηλαδή το Κυπριακό γίνεται αυτό που ο Λακλάου¹⁷ ορίζει ως μετέωρο σημαίνον.¹⁸ Θα φανεί ότι οι Φιλίππου και Βαρνάβα χειρίζονται με αυτόν τον τρόπο τα σημεία του λόγου ώστε να διευκολύνουν και να εκλογικεύσουν την προώθηση συγκεκριμένου τύπου λύσης του Κυπριακού προβλήματος μέσα από την εκπαίδευση. Ειδικότερα, μια τέτοια προσέγγιση στο Κυπριακό πρόβλημα είναι ιδιαίτερα βολική: η καθολικά και καθόλα σεβαστή επιθυμητή ειρηνική συνύπαρξη με τον Εθνικό Άλλο φαντάζει «ευκολότερη» εάν θεωρήσει κανείς το παρόν στάτους (παρουσία στρατού και εποίκων, καταπάτηση του δικαιώματος της περιουσίας κ.α.) ως νόμιμο και άρα ως μη προβληματικά μόνιμο, ως κάτι, δηλαδή, που απλώς και μόνο χρειάζεται να γίνει αποδεκτό και πολιτικά αναγνωρισμένο. Συνεπώς, το

12 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

13 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

14 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.

15 Agamben, G. (2005). *The State of Exception*. Στο: A. Norris (Επιμ.), *Politics, Metaphysics, and Death: Essays on Giorgio Agamben's Homo Sace*, New York: Duke University Press, σ.σ. 284-298. <https://doi.org/10.1515/9780822386735-014>

16 Papastephanou, M. (2005). Religious teaching and political context: the case of Cyprus. Στο: *Journal of Beliefs & Values*, τόμ. 26, σ.σ. 139-156.

17 Laclau, E. (1997). The death and resurrection of the theory of ideology. Στο: *German Issue*, τόμ. 112, σ.σ. 297-321.

18 Το ότι στο υπό ανάλυση κείμενο το Κυπριακό πρόβλημα, που έχει μια αδιαμφισβήτητη γεγονοτική πτυχή, γίνεται μετέωρο σημαίνον για να καθηλωθεί εκ νέου το νόημά του, δηλαδή, η γεγονοτική πτυχή του αποσιωπάται, καταδεικνύει την ιδεολογική άκριτη στράτευση που διέπει τον λόγο των Φιλίππου και Βαρνάβα. Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

κενόν σημαίνουν¹⁹ της ειρηνικής συνύπαρξης με την ετερότητα προσεγγίζεται σε προβληματική βάση: στη βάση της («νομιμοποιημένης») καταπάτησης θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων, αντί στην καθολική αποκατάστασή τους. Τέλος, θα φανεί ότι το υπό εξέταση κείμενο δεν επιδιώκει να επικρατήσει πετυχαίνοντας συναίνεση στις θέσεις του αλλά επιβάλλοντάς τις, καθώς προτείνει την προώθηση συγκεκριμένου τύπου λύσης του Κυπριακού μέσα από μια εκπαίδευση που θα αποτελεί ιδεολογικό διαποτισμό.

Εδώ αξίζει να αναφερθεί προκαταβολικά ότι τα προαναφερθέντα δεν συνεπάγονται ότι τα διδακτικά εγχειρίδια είναι αποδεκτά ως έχουν. Αντίθετα, τα εγχειρίδια χρήζουν δραστικών αλλαγών, αφού ενέχουν πολλά προβληματικά σημεία τα οποία πρέπει να αναγνωριστούν και να αναιρεθούν. Τέτοια σημεία, είναι, π.χ., η αποσιώπηση του πόνου των εθνικά Άλλων (Τουρκοκυπρίων) και η απόκρυψη εκείνης της δράσης ομάδων του Εμείς (Ελληνοκυπρίων) που δεν είχε κανένα έρεισμα στο διεθνές δίκαιο ή σε μια κοσμοπολιτική ηθική και ήταν εγκληματική και καταδικαστέα. Ωστόσο, μια τέτοια αναγνώριση (περιλαμβανομένων των ριζικών αλλαγών που αυτή η αναγνώριση επιβάλλει) δεν προϋποθέτει, ούτε ταυτίζεται με, την προώθηση προβληματικών ιδεών, όπως ότι είναι «δίκαιο» τα ανθρώπινα δικαιώματα να επιδέχονται εξαιρέσεις, κάτι που, όπως θα φανεί, μπορεί να εξαχθεί από το υπό ανάλυση κείμενο.

Η παρούσα κριτική σε καμία περίπτωση δεν συνιστά έναν εθνικιστικό λόγο ευνοϊκό προς την ελληνοκυπριακή πλευρά. Αντίθετα, αυτό που η παρούσα κριτική αντανάκλα είναι ένα σύγχρονο, έρριζο και κριτικό κοσμοπολιτισμό.²⁰ Με όρους της Παπαστεφάνου, ένας κριτικός κοσμοπολιτισμός απαιτεί την μετατόπιση της έμφασης από τη συμφωνία με την ετερότητα στη δίκαιη αντιμετώπιση της ετερότητας και το χρέος προς αυτή.²¹ Μια τέτοια μετατόπιση προκύπτει ως αναγκαιότητα, καθώς η όποια συμφωνία καθαυτή κι από μόνη της δεν προϋποθέτει προώθηση ή αποκατάσταση της δικαιοσύνης, αλλά ενίοτε μπορεί να είναι προϊόν ενός πραγματιστικού δούνα και λαβείν προς απλή επίλυση διαφορών. Για να αντιληφθεί κανείς πόσο προβληματική είναι η έμφαση στη συμφωνία με την ετερότητα, αντί στη δίκαιη αντιμετώπισή της, αρκεί να αναλογιστεί το εξής παράδειγμα, όπως προκύπτει από το υπό ανάλυση κείμενο: ένα άδικο σχέδιο λύσης θεωρείται ως το ύψιστο καλό, απλώς και μόνο επειδή καταλήγει σε συμφωνία και παρά τις αδικίες που αυτό νομιμοποιεί και διαιωνίζει. Η ετερότητα, πρέπει να σημειώσουμε, μπορεί και πρέπει να αφορά γενικευμένα σε όποιον και οτιδήποτε Άλλο(ν) βρίσκεται εκτός των στενών ορίων του Εγώ, όπως αυτό κάθε φορά

19 Βλ. Laclau, E. (1996). *Emancipation(s)*. London: Verso.

20 Appiah, K. A. (2006). *Cosmopolitanism: Ethics in a world of strangers*. New York: Norton· Papastephanou, M. (2015). *Thinking differently about cosmopolitanism. Theory, eccentricity, and the globalized world*, Boulder: Paradigm Publishers.

21 Papastephanou, M. (2015). *Thinking differently about cosmopolitanism. Theory, eccentricity, and the globalized world*, Boulder: Paradigm Publishers.

εκλαμβάνεται. Άρα, ο Άλλος μπορεί να αφορά για παράδειγμα είτε τον Εθνικό Άλλο είτε τον ετεροποιημένο, ακόμα και δαιμονοποιημένο (εφ' όσον προβάλλεται ως να μην δικαιούται να διεκδικεί αποκατάσταση των παραβιασμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων του), Εθνικό Εαυτό. Συνολικά, η ετεροποίηση ή και δαιμονοποίηση του όποιου Άλλου (είτε Εθνικού Άλλου, είτε Εθνικού Εαυτού) δεν έχει θέση σε ένα πλαίσιο που αναγνωρίζει την προώθηση των δημοκρατικών αξιών, της ισότητας, της συγχώρεσης, της συμφιλίωσης και του σεβασμού στην ετερότητα ως θεμιτά και βαθιά θεωρητικά στηριγμένα εκπαιδευτικά ιδεώδη.

Στη συνέχεια, αφού πρώτα αποσαφηνίσω το εργαλείο ανάλυσης που χρησιμοποιώ, δηλαδή τη λογο-αναλυτική προσέγγιση των Λακλάου και Μουφ, θα αναπτύξω όλες αυτές τις θεματικές ώστε να δείξω πώς η εκπαίδευση δύναται να εργαλειοποιηθεί εκ νέου ώστε να εξυπηρετήσει (και πάλι) ιδεολογικούς σκοπούς. Πιο σημαντικά, όσα αναπτύσσω στο παρόν άρθρο καταδεικνύουν μέσα από το παράδειγμα²² ενός ακαδημαϊκού κειμένου τις (ανάμεσα σε άλλα, ηθικές-πολιτικές) συνεπαγωγές συγκεκριμένων εκπαιδευτικών προτάσεων, και επομένως ότι οι τελευταίες χρειάζεται να κρίνονται στη βάση των συνεπειών τους και όχι στη βάση των προθέσεών τους.

2. Η λογο-αναλυτική προσέγγιση των Λακλάου και Μουφ

Θεμελιακή αρχή της λογο-αναλυτικής προσέγγισης των Λακλάου και Μουφ είναι η θέση ότι η κοινωνία και οι ταυτότητες συνιστούν ενδεχομενικές και ρευστές νοηματικές κατασκευές. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει κάποια προ/υπερ-ρηματική ουσία σε αυτά, που θα εμπόδιζε την αποδόμηση και τον επαναπροσδιορισμό τους στο πέρασμα του χρόνου. Με αφετηρία αυτές τις θέσεις, η λογο-αναλυτική προσέγγιση των Λακλάου και Μουφ αποσκοπεί στη διερεύνηση των αγώνων που οι ανταγωνιστικοί λόγοι διεξάγουν ώστε να επικρατήσουν. Τυχόν επικράτηση του ενός ή του άλλου (πάντοτε ενδεχομενικού) νοήματος θεωρείται σε αυτό το πλαίσιο σκέψης αποτέλεσμα συναίνεσης (όπως αυτή θεωρητικοποιήθηκε από τον Antonio Gramsci και αξιοποιήθηκε από τους Λακλάου και Μουφ, δηλαδή, ως επικράτηση ενός νοήματος χωρίς τη χρήση βίας – υλικής ή πνευματικής).

Οι Λακλάου και Μουφ,²³ με σκοπό την ανάλυση της (ρηματικής) πραγματικότητας και του αγώνα επικράτησης νοημάτων, θεωρητικοποιούν και αξιοποιούν ως εργαλεία τις εξής έννοιες: συνάρθρωση, λόγος, στιγμή, στοιχείο, μετέωρο σημαίνον, κενό σημαίνον και κομβικό σημείο. Στη συνέχεια αποσαφηνίζονται αυτές οι έννοιες.

Οι δύο στοχαστές ορίζουν ως «συνάρθρωση» κάθε πρακτική

22 Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το παρόν άρθρο επικεντρώνεται στην ανάλυση ενός κειμένου, καθώς μια απάντηση στη συνολικότερη βιβλιογραφία θα απαιτούσε έκταση βιβλίου και όχι άρθρου.

23 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.

νοηματοδότησης με την έννοια ότι αυτή εγκαθιδρύει μια συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στα στοιχεία του λόγου που νοηματοδοτεί τα στοιχεία.²⁴ Από αυτή τη συναρθρωτική πρακτική προκύπτει μια ολότητα, η οποία ονομάζεται «λόγος».²⁵ Δεν υπάρχει, όμως, μία συνάρθρωση, αλλά πολλές. Συνεπώς, το νόημα που υπάρχει εκτός μιας συγκεκριμένης συνάρθρωσης ονομάζεται «στοιχείο» και μετατρέπεται σε «στιγμή» εντός μιας άλλης συναρθρωτικής ολότητας. Τα «στοιχεία» και οι «στιγμές» δεν περιγράφουν τον ανταγωνισμό που υπάρχει ανάμεσα σε ανταγωνιστικούς λόγους, αλλά τη διαφορά. Ο ανταγωνισμός δίνεται από την έννοια «μετέωρο σημαίνον». Πιο συγκεκριμένα, το «μετέωρο σημαίνον» περιγράφει εκείνα τα σημαίνοντα των οποίων το νόημα αγωνίζονται να καθηλώσουν οι ανταγωνιστικοί λόγοι.

Όσον αφορά, τώρα, στο «κενόν σημαίνον», αυτό περιγράφει μια απύσχα (κενή) αλλά επιθυμητή κατάσταση την οποία ένας λόγος υπόσχεται να πληρώσει.²⁶ Σύμφωνα με τον Λακλάου, σε μια κατάσταση ριζικής αταξίας, η τάξη ενδέχεται να αποτελέσει το κενό σημαίνον.²⁷ Και όταν ένας λόγος φέρει κενά σημαίνοντα τότε είναι ηγεμονικός με την έννοια ότι προτείνει και υπόσχεται μετασχηματισμό της κοινωνίας με ένα συγκεκριμένο τρόπο, αποκλείοντας έτσι άλλους τρόπους πραγμάτωσης του κενού σημαίνοντος (και από άλλους φορείς).

Τέλος, τα κομβικά σημεία περιγράφουν τα σημεία ρηματικής, αν και πάντοτε μερικής, σταθερότητας με την έννοια ότι δεν μπορούμε να αμφισβητούμε συνεχώς τα πάντα.²⁸ Οι Λακλάου και Μουφ εξηγούν τα κομβικά σημεία παραπέμποντας στον όρο «points de capiton» που χρησιμοποιεί ο ψυχαναλυτής Ζακ Λακάν για την περιγραφή εκείνων των σημείων που «στερεώνουν» το νόημα και που χωρίς αυτά το νόημα γίνεται χαοτικό.

Μέχρι εδώ, έχω παρουσιάσει την ανάλυση λόγου των Λακλάου και Μουφ, η οποία, με αφετηριακή παραδοχή ότι η πραγματικότητα είναι ρηματική κατασκευή, διερευνά τους (ενίοτε ηγεμονικούς) αγώνες που διεξάγονται προς επικράτηση νοημάτων. Στη συνέχεια, θα αξιοποιήσω τη μέθοδο αυτή ως εργαλείο ανάγνωσης και ανάλυσης μιας νέας ακαδημαϊκής ηγεμονικής παρέμβασης σχετικά με το τι θεωρείται ως δίκαιη, θεμιτή και επιθυμητή λύση του Κυπριακού προβλήματος και κατ' επέκταση τι επικρίνεται στο, και τι προτείνεται για το, ελληνοκυπριακό εκπαιδευτικό συγκείμενο, όπως συγκεκριμενοποιείται στο κείμενο των Φιλίππου και Βαρνάβα.²⁹

24 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso, σ. 105.

25 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.

26 Laclau, E. (1996). *Emancipation(s)*. London: Verso.

27 Laclau, E. (1996). *Emancipation(s)*. London: Verso, σ. 44.

28 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso, σ. 112.

29 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). *Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal*

3. Κυπριακό πρόβλημα και Σχέδιο Ανάν: Καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή «νομιμοποιημένες» εξαιρέσεις αυτών των δικαιωμάτων;

Οι Φιλίππου και Βαρνάβα³⁰ σωστά εντοπίζουν στα ελληνοκυπριακά εγχειρίδια Ιστορίας, Γεωγραφίας και Αγωγής του Πολίτη υπονόμηση των αδιαμφισβήτητων πολιτικών δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων. Ωστόσο, δεν επιδεικνύουν την ίδια ευαισθησία ως προς την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων στο πλαίσιο του Κυπριακού προβλήματος. Αυτό εγείρει ερωτηματικά ως προς το τι, γιατί και με ποια (σχετικιστικά) κριτήρια κάτι θεωρείται δίκαιο και επιθυμητό. Ας δούμε το θέμα αυτό διεξοδικότερα.

Οι ερευνητές αυτοί³¹ σωστά επικρίνουν τα ελληνοκυπριακά σχολικά εγχειρίδια για το ότι η έννοια «Κύπριος» και «έθνος» χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τον Ελληνοκύπριο και το ελληνικό έθνος στην Κύπρο, υπονοώντας ότι οι άλλες κοινότητες του νησιού, όπως οι Τουρκοκύπριοι, δεν είναι Κύπριοι.³² Προχωρούν, όμως, έπειτα σε αυθαίρετες συσχετίσεις ιστορικών και πολιτικών στοιχείων με αποτέλεσμα, σιωπηρά και πλαγίως, τα πολιτικά στοιχεία να χρησιμοποιούνται για ατεκμηρίωτη απο-νομιμοποίηση των ιστορικών δεδομένων. Εντοπίζουν προβληματικούς χειρισμούς των σχολικών εγχειριδίων ως προς το Σύνταγμα του 1960 και τα πολιτικά δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων: Αναφέρουν, σχολιάζοντας απόσπασμα από το εγχειρίδιο Γεωγραφίας της Δ΄ Δημοτικού, ότι με το να παρουσιάζεται η Κύπρος ως ιστορικά ελληνική και οι Τουρκοκύπριοι ως απομεινάρι των Τούρκων κατακτητών απο-νομιμοποιούν την παρουσία των τελευταίων στο νησί. Με αυτό τον τρόπο, συμπληρώνουν, οι Τουρκοκύπριοι αντιμετωπίζονται ως μειονότητα και όχι ως κοινότητα με ίσα πολιτικά δικαιώματα όπως προνοεί το Σύνταγμα του 1960 και η ομοσπονδία.³³ Ομοίως, σχολιάζοντας απόσπασμα από το βιβλίο Γεωγραφίας της Β΄ Γυμνασίου, στο οποίο αναφέρεται ότι οι Ελληνοκύπριοι είναι η πλειοψηφία και η μεγαλύτερη αριθμητικά κοινότητα του νησιού, ενώ οι Τουρκοκύπριοι συνιστούν τη δεύτερη κοινότητα, σημειώνουν ότι προσεγγίσεις με τους όρους πλειοψηφία – μειοψηφία

curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

30 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

31 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

32 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 196.

33 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 197.

υπονομεύουν τα πολιτικά δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων (σ. 198).³⁴

Από όλα αυτά, και θέτοντας στην άκρη τον βάσιμο ή αβάσιμο χαρακτήρα των θέσεών τους περί της ιστορίας της Κύπρου και περί της πολιτικής σημασίας των όρων πλειοψηφίας – μειοψηφίας, προκύπτει ότι οι Φιλίππου και Βαρνάβα³⁵ σωστά αναγνωρίζουν το Σύνταγμα του 1960 και τα πολιτικά δικαιώματα που οι Τουρκοκύπριοι απέκτησαν με αυτό. Ας δούμε τώρα πώς χειρίζονται τα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων ως προς την ισχύ του Συντάγματος αλλά και γενικότερα.

Εξετάζοντας τα ελληνοκυπριακά εγχειρίδια Ιστορίας, Γεωγραφίας και Αγωγής του Πολίτη οι Φιλίππου και Βαρνάβα συμπεραίνουν:

«όταν μια λύση [του Κυπριακού] είναι στο επίκεντρο, αυτή σε μεγάλο βαθμό εκλαμβάνεται με όρους ‘επιστροφής’ όλων των Ελληνοκυπρίων προσφύγων στις περιουσίες τους, αποστρατικοποίησης, αποκατάστασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της επανένωσης, ωσάν η επιστροφή στο Σύνταγμα του 1960 να μπορεί να συμβεί χωρίς πρόβλημα. Η προσέγγιση αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την επίσημη πολιτική ρητορική όλων των κυβερνήσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 1977, οι οποίες επεδίωκαν μια λύση δικαιοδικής, διζωνικής ομοσπονδίας ποικίλων μορφών σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους».³⁶

Στο πιο πάνω απόσπασμα, και πάλι ανιστόρητα, οι εν λόγω ερευνητές ομοιογενοποιούν τις θέσεις των εκάστοτε κυβερνήσεων της Κύπρου και αγνοούν Συμφωνίες Κορυφής (π.χ., Κυπριανού-Ντενκτάς 1979)³⁷ που προνοούσαν και αποστρατικοποίηση και πλήρη αποκατάσταση δικαιωμάτων εντός της ομοσπονδιακής λύσης (και συνυπογράφησαν από την Τουρκοκυπριακή πλευρά, ασχέτως αν ο Ραούφ Ντενκτάς δεν εργάστηκε προς υλοποίηση της συμφωνίας). Πέρα, όμως, από αυτό, εκείνο που έχει συνάφεια προς τον χειρισμό δικαιωμάτων και Συντάγματος του 1960 από μέρους τους είναι το εξής: με το επιχείρημα ότι η επιστροφή στο Σύνταγμα δεν μπορεί να συμβεί χωρίς πρόβλημα, οι Φιλίππου και Βαρνάβα³⁸ επικρίνουν το γεγονός ότι οι προσεγγίσεις λύσης γίνονται στη βάση της αποκατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων και την επιστροφή στο Σύνταγμα του 1960. Δηλαδή, ενώ στην περίπτωση των

34 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 198.

35 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

36 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ.σ. 205-206.

37 Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, (χ.χ.). Συμφωνία υψηλού επιπέδου 10 σημείων (19 Μαΐου 1979).

38 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

Τουρκοκυπριακών δικαιωμάτων επικαλούνταν την κατοχύρωσή τους από το Σύνταγμα του 1960, τώρα εδώ διατείνονται ότι οι Ελληνοκύπριοι θα πρέπει να αποποιηθούν τα δικαιώματά τους και να δεχθούν ως νόμιμη την τουρκική καταπάτηση αυτών των δικαιωμάτων και της κατοχύρωσής τους από το Σύνταγμα του 1960. Συνεπώς, η παραβίαση του Συντάγματος θεωρείται αποδεκτή όταν αφορά στα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων και την καταπάτησή τους από την Τουρκία.

Επιπλέον, όπως αναδύεται από το πιο πάνω απόσπασμα, οι Φιλίππου και Βαρνάβα³⁹ θεωρούν ότι αυτές οι προσεγγίσεις της λύσης (δηλαδή της αποκατάστασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων) έρχονται σε ρήξη με τις πολιτικές ρητορείες μετά το 1977,⁴⁰ που έκαναν λόγο για λύση διζωνικής, δικαιοδικής ομοσπονδίας. Εδώ είναι σαν να υποστηρίζουν ότι η καταπάτηση ανθρώπινων δικαιωμάτων νομιμοποιείται στο πλαίσιο των πολιτικών δηλώσεων ή και συμφωνιών στις οποίες μια κυβέρνηση μπορεί να οδηγηθεί καθαρά για πραγματιστικούς λόγους συμβιβασμού εξαιτίας ανυπέβλητων δυσκολιών ασυμμετρίας ισχύος, συγκριτικά με μια κατοχική δύναμη, και όχι για λόγους εφαρμογής διεθνούς δικαίου. Πέρα από το ότι και εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι αποσιωπάται ή υποβαθμίζεται ο βαθμός στον οποίο η Συμφωνία Κορυφής Κυπριανού-Ντενκτάς του 1979 κατοχύρωνε τα δικαιώματα και Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων⁴¹), η καταφυγή των συγκεκριμένων συγγραφέων σε προϊόντα διαπραγματεύσεων και όχι στο διεθνές δίκαιο φανερώνει ότι οι ερευνητές αυτοί⁴² δίνουν προτεραιότητα στις πολιτικές συμφωνίες και όχι στα ανθρώπινα δικαιώματα, ξεχνώντας ότι οι πρώτες, ιδεωδώς, και αν τα διεθνή ισοζύγια δυνάμεων ήταν ευνοϊκά, πρέπει να γίνονται με γνώμονα τα δεύτερα και για να τα υπηρετήσουν, και όχι το αντίστροφο. Αν ίσχυε το αντίστροφο ποιος ο λόγος θέσπισης και καθιέρωσης του λόγου περί ανθρώπινων δικαιωμάτων; Με όρους του Αλαίν Μπαντιού (2005), στο μέτρο που χειρίζονται τις πολιτικές συμφωνίες ως νομιμοποιητικές της παραβίασης θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων, οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁴³ καταλήγουν να αντιλαμβάνονται τον

39 Philipou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

40 Ιστορικά, αυτή η αναφορά τους, που είναι και χωρίς στήριξη σε πηγές, είναι χρονολογικά ανακριβής, αφού η πρώτη επίσημη πολιτική εισήγηση για διζωνική-δικοινοτική ομοσπονδία έγινε από τον Γλαύκο Κληρίδη και το κόμμα του, το 1975, και όχι από τις κυβερνήσεις του Μακαρίου έως τον Αύγουστο του 1977 ή Σπύρου Κυπριανού από τον Σεπτέμβριο του 1977. Το πώς η εισήγηση του Κληρίδη υιοθετήθηκε από την κυβέρνηση Μακαρίου και υπό ποια ερμηνεία της διζωνικότητας, αναλύεται από τον Γιώργο Καμηλάρη. Καμηλάρης, Γ. (2021). Έτσι καταλήξαμε στη ΔΔΟ. Στο: <https://www.philenews.com/f/me-apopsi/paremvaseis-ston-f/article/1136895>

41 Βλ. Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, (χ.χ.). Συμφωνία υψηλού επιπέδου 10 σημείων (19 Μαΐου 1979).

42 Philipou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

43 Philipou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The*

νόμο όχι ως συσχέτιση αρχών με μια κατάσταση, αλλά ως προϊόν πραγματιστικών διαχειρίσεων εξουσίας. Δηλαδή, κατ' αναλογία προς την περίπτωση που ο Μπαντιού επικρίνει ως λειτουργία του νόμου προστατευτικά για την ιδιοκτησία και όχι για την πολιτική αρετή (virtue), στην περίπτωση μας εδώ, ο νόμος λειτουργεί υπέρ μιας (οποιασδήποτε) λύσης του προβλήματος ενάντια σε οποιοδήποτε αρεταϊκό πλαίσιο δικαιοσύνης. Με όρους του Μπαντιού, στην προσέγγισή τους η καθολικότητα του νόμου μπαίνει σε δεύτερη μοίρα.

Ομοίως, σχολιάζοντας τις αναφορές στο εγχειρίδιο της Ιστορίας της Γ' Λυκείου ότι η Κύπρος προσδοκεί με τη συμπαράσταση της διεθνούς κοινότητας την εύρεση μιας ειρηνικής λύσης, όπου θα αποχωρίσουν τα τουρκικά στρατεύματα, θα επανενωθεί το νησί και θα διασφαλισθούν τα δικαιώματα όλων των κατοίκων του νησιού, οι Φιλίππου και Βαρνάβα αναφέρουν:

«Το όραμα λύσης σε αυτή την αφήγηση είναι αρκετά απλό: Επειδή το Κυπριακό πρόβλημα αφορά στην παραβίαση του κυπριακού κράτους και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την Τουρκία [...], το μόνο που χρειάζεται είναι να ακολουθήσει η Τουρκία τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών για να αναστραφεί αυτή η παραβίαση. Αυτή η λογική είναι σύμφωνη με την κατανομή της ευθύνης εξ ολοκλήρου στην Τουρκία και επιτρέπει στα σχολικά εγχειρίδια να οραματίζονται τη λύση ως ένα απλό θέμα 'επιστροφής', επανάκτησης αυτών που ήταν 'δικών' μας και τώρα χάσαμε και αποκατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων».⁴⁴

Εδώ οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁴⁵ ουσιαστικά ισχυρίζονται ότι η προβολή λύσης του Κυπριακού στη βάση της αποκατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ισοδυναμεί με την εξ ολοκλήρου κατανομή της ευθύνης για το Κυπριακό στην Τουρκία. Δηλαδή υπονοούν ότι από τη στιγμή που δεν ευθύνεται εξ ολοκλήρου η Τουρκία (π.χ. λόγω (;) (και) του πραξικοπήματος, θέμα στο οποίο θα επανέλθω στη συνέχεια), λαθεμένα η ενδεχόμενη επίλυσή του τίθεται ως θέμα αποκατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων. Συνεπώς, για άλλη μια φορά δείχνουν επιλεκτική ευαισθησία στα ανθρώπινα δικαιώματα ανάλογα με το σε ποιον αφορούν αντί να προσεγγίσουν τα δικαιώματα και την διεθνή νομιμότητα γενικευμένα και καθολικά.

Στο ίδιο πλαίσιο μονόπλευρης αναγνώρισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι Φιλίππου και Βαρνάβα,⁴⁶ σχολιάζοντας το απόσπασμα της

Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

44 Philipou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris. σ. 205.

45 Philipou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

46 Philipou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The

Πολιτικής Αγωγής της Ε' Δημοτικού ότι η όμορφη κατεχόμενη Λάπηθος περιμένει τους κατοίκους της να επιστρέψουν, αναφέρουν ότι «οι κατεχόμενες περιοχές περιγράφονται ως κενές που περιμένουν τους Ελληνοκυπρίους ιδιοκτήτες να επιστρέψουν· ωσάν αυτό θα συμβεί με ένα μη προβληματικό τρόπο και χωρίς πολιτικές αλλαγές που απαιτούνται για να υπάρξει ένα ομοσπονδιακό κράτος, η συμφωνηθείσα πολιτική βάση για μια λύση».⁴⁷ Εδώ οι εν λόγω ερευνητές⁴⁸ έχουν δίκαιο ότι οι κατεχόμενες περιοχές δεν είναι κενές κατοίκων και άρα μια ενδεχόμενη επιστροφή των προσφύγων στα σπίτια τους δεν θα συμβεί με ένα μη προβληματικό τρόπο. Ωστόσο, το ότι δεν είναι μη προβληματική η επιστροφή δεν συνεπάγεται νομιμοποίηση και μονιμοποίηση του στάτους της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή ότι κακώς οι άνθρωποι οραματίζονται την αποκατάσταση των δικαιωμάτων τους. Αυτό από μόνο του ως επιχείρημα νομιμοποιεί τον επεκτατισμό και το στάτους που ο τελευταίος επιβάλλει με το επιχείρημα ότι η επάνοδος στην προγενέστερη κατάσταση δεν μπορεί να γίνει ομαλά ή μη προβληματικά.

Οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁴⁹ συμπεραίνουν ότι η συγκεκριμένη προβολή του Κυπριακού προβλήματος στα σχολικά εγχειρίδια οδήγησε τους Ελληνοκυπρίους στην απόρριψη του Σχεδίου Ανάν. Αναφέρουν ότι η θεωρούμενη ανεπαρκής αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν ένας από τους βασικότερους λόγους που οι Ελληνοκύπριοι απέρριψαν το Σχέδιο Ανάν.⁵⁰ Επειδή εδώ κάθε ελληνοκυπριακή ερμηνεία που συνηγορεί υπέρ του αντιθέτου μπορεί να απορριφθεί ως απόρροια των ιδεωδών που καλλιέργησε η εκπαίδευση, όπως ισχυρίζονται δηλαδή οι εν λόγω ερευνητές, αξίζει να εξετάσουμε μη Ελληνοκυπριακές θέσεις σχετικά με το πόσο δίκαιο σχέδιο ήταν το σχέδιο Ανάν και, κατ' επέκταση, πόσο δικαιολογημένη και προβλέψιμη η απόρριψή του από τους Ελληνοκυπρίους.

Η Βιόλα Ντραθ,⁵¹ μέλος της εθνικής επιτροπής της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, επισημαίνει ότι μια δίκαιη λύση του Κυπριακού θα έπρεπε να στηρίζεται στα εξής: (α) έγκαιρη αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων,

Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

47 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 205.

48 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

49 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

50 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 206.

51 Drath, V. (2004). The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust. *American foreign policy interests. The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, τόμ. 26(4), 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755

ώστε να διασφαλιστεί η ασφάλεια και η πραγματική κυριαρχία και ανεξαρτησία στο νησί, (β) αποζημίωση των προσφύγων και επιστροφή των περιουσιών, (γ) έγκαιρη αποχώρηση των Τούρκων εποίκων (ενώ το Σχέδιο Ανάν προνοούσε παραμονή και παραχώρηση υπηκοότητας σε 45000 Τούρκους εποίκους που ήδη βρίσκονται στην Κύπρο, η οποία θα δινόταν σε ακόμα 20000 Τούρκους) ώστε να διαφυλαχθεί ο εθνικός χαρακτήρας του νησιού και (δ) πολιτική ισότητα για τη μειονότητα του 18% (Τουρκοκυπρίους) εντός μιας διζωνικής δικαιοδικής ομοσπονδίας.⁵² Συνεπώς, καταλήγει η Ντραθ, οι Ελληνοκύπριοι δικαιολογημένα απέρριψαν το Σχέδιο Ανάν, καθώς δεν διασφάλιζε τα πιο πάνω και οι Ελληνοκύπριοι ανησυχούσαν για την ασφάλεια⁵³ και την εθνική τους ταυτότητα.⁵⁴

Στο ίδιο πλαίσιο, ο Πέρρυ Άντερσον⁵⁵ αναφέρει ότι οι Ελληνοκύπριοι είχαν να κερδίσουν τόσα λίγα και να χάσουν τόσα πολλά με το Σχέδιο Ανάν και γι' αυτό το απέρριψαν. Όπως το θέτει ο Τουρκοκύπριος Σενέρ Λεβέντ,⁵⁶ το μόνο που έχουν οι Ελληνοκύπριοι είναι τη Δημοκρατία της Κύπρου την οποία θα έχαναν καθώς το σχέδιο Ανάν θα τη διέλυε, και αυτός ήταν ο στόχος. Επιπλέον, συνεχίζει ο Λεβέντ, δεν υπήρχε καμία εγγύηση ότι το σχέδιο θα εφαρμοζόταν από την Τουρκία η οποία δεν σέβεται, αλλά αντίθετα παραβιάζει, το διεθνές δίκαιο και τις διεθνείς συμφωνίες.

Όλα αυτά τα προβληματικά σημεία στο Σχέδιο Ανάν (π.χ. ότι οι Ελληνοκύπριοι έχαναν πολύ περισσότερα απ' όσα έδιναν, ανησυχούσαν για την εθνική τους ταυτότητα και ασφάλεια, κλπ.) δεν αναφέρονται, έστω συνοπτικά, στο υπό ανάλυση κείμενο, το οποίο εξηγεί μονοδιάστατα και ιδεοληπτικά την απόρριψη του Σχεδίου Ανάν από τους Ελληνοκυπρίους.

Η μονόπλευρη εξέταση του θέματος εντοπίζεται και όταν οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁵⁷ ερμηνεύουν την υπερψήφιση του Σχεδίου Ανάν από τους Τουρκοκυπρίους. Συγκεκριμένα, αναφέρουν ότι, παρόλο που τα εγχειρίδια εθνικιστικής Ιστορίας των Τουρκοκυπρίων δεν είχαν αλλάξει πριν το 2004 [έτος που το Σχέδιο τέθηκε σε δημοψήφισμα], εντούτοις, αυτό δεν επηρέασε

52 Drath, V. (2004). The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust. American foreign policy interests. The Journal of the National Committee on American Foreign Policy, τόμ. 26, 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755, σ. 342.

53 Το θέμα ασφάλειας τίθεται κυρίως από τη μη αναίρεση της Τουρκίας ως εγγυήτριας δύναμης, κάτι που δικαιολογεί την ανησυχία να επαναληφθεί ένα 1974, υπό τις όποιες συνθήκες, με τη διεθνή κοινότητα να μένει και πάλι ουσιαστικά απαθής. Drath, V. (2004). The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust. American foreign policy interests. The Journal of the National Committee on American Foreign Policy, τόμ. 26, 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755

54 Drath, V. (2004). The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust. American foreign policy interests. The Journal of the National Committee on American Foreign Policy, τόμ. 26, 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755, 343.

55 Anderson, P. (2008). The divisions of Cyprus. London Review of Books, τόμ. 30, 7-16.

56 Levent, S. (2006). The solution is the Republic of Cyprus. Στο: <http://www.pavlos-andronikos.id.au/SenerLevent2.htm>

57 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

(αρνητικά) τη στάση των Τουρκοκυπρίων απέναντι στο Σχέδιο Ανάν, κάτι που μαρτυρεί, σύμφωνα με τους Φιλίππου και Βαρνάβα, την περίπλοκη σχέση ανάμεσα σε Αναλυτικά Προγράμματα και κοινωνία. Απορρίπτονται εκ προοιμίου, και δεν συζητούν καν, το ενδεχόμενο οι Τουρκοκύπριοι να υποστήριζαν το σχέδιο γιατί κέρδιζαν αρκετά με αυτό, όπως η επικρατειακή αυτονομία, η υπέρ τους καταπάτηση της αρχής ένας άνθρωπος ίσον μια ψήφος⁵⁸ και η νομιμοποίηση πολλών από τα τετελεσμένα που δημιούργησε το κράτος που παράνομα ίδρυσαν το 1983. Αντί να εξεταστεί και αυτή η εναλλακτική ερμηνεία της υπερψήφισης του Σχεδίου Ανάν από τους Τουρκοκυπρίους, δεδομένης μάλιστα της εθνικιστικής προσέγγισης της Ιστορίας, η θετική τους ψήφος σε ένα άδικο σχέδιο λύσης ερμηνεύεται μονοδιάστατα και πολύ βολικά ως ένδειξη της περίπλοκης σχέσης ανάμεσα σε Αναλυτικά και κοινωνία.

Συνολικά, οι Φιλίππου και Βαρνάβα,⁵⁹ με το να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των ανθρώπων με κριτήριο την κοινότητά τους, δηλαδή, με κριτήριο το σε ποιον αφορούν, αντί καθολικά και χωρίς εξαιρέσεις, στην ουσία κάνουν αυτό για το οποίο επικρίνουν τα σχολικά εγχειρίδια που εξετάζουν: Ενώ, από τη μια μεριά, πολύ σωστά επικρίνουν τα σχολικά εγχειρίδια για αναφορά μόνο στα δικαιώματα

58 Ας επιμεινουμε λίγο στο θέμα αυτό. Υπάρχουν ερευνητές που θεωρούν ότι η αρχή «μια ψήφος ίσον ένας άνθρωπος» είναι προβληματική. Για παράδειγμα ο Γκάβιν Μουρ αναφερόμενος στην εν λόγω αρχή και στο ότι παραβιάζεται από το Σχέδιο Ανάν, θεωρεί ότι δεν πρόκειται για μια δημοκρατική απόκλιση καθώς προωθεί την αποτελεσματική συμμετοχή της μειονότητας. Αυτός είναι ο λόγος που θεωρεί ότι οι πλειοψηφικές αντιλήψεις της δημοκρατίας είναι προβληματικές. Ωστόσο, ο Μουρ αγνοεί τα εξής: Η έννοια της πλειοψηφίας είναι εγγενής στη δημοκρατία: δημοκρατία σημαίνει εξουσία του λαού, άρα της πλειοψηφίας του, σε περιπτώσεις όπου η βούλησή του δεν είναι ομόφωνη. Συνεπώς, η προσέγγιση του Μουρ είναι η ίδια προβληματική, καθώς η απόκλιση από την αρχή «ένας άνθρωπος, μια ψήφος» είναι στην ουσία απόκλιση από την ίδια τη δημοκρατία και μετατρέπεται τη μειοψηφία σε μια προνομιά, ηγεμονική ελίτ με δραστηρικά επαυξημένες δυνατότητες επιβολής της βούλησής της επί της πλειοψηφίας. Moore, G. (2011). Federalism and the 'one-person one-vote principle': Political accommodation in Cyprus and the Annan plan. Στο: Federal Governance, τόμ. 8, σ.σ. 29-41. Για την αδιάρρηκτη σχέση της δημοκρατίας με το δικαίωμα ψήφου είναι καταλυτικό και το εξής σημείο: Ο αποκλεισμένος δεν έχει δικαίωμα στη διαδικασία θέσπισης ενός κανόνα, ή υπο-εκπροσωπείται όταν δεν εφαρμόζεται η αρχή «ένας άνθρωπος, μία ψήφος». Όμως, εάν θέλουμε να εξετάσουμε εάν ένας κανόνας είναι δίκαιος, θα πρέπει να εξετάσουμε τη διαδικασία θέσπισής του [βλ. Smith, N. H. (2008). Levinas, Habermas and modernity. Στο: Philosophy and Social Criticism, τόμ. 34, σ.σ. 643-664. Doi: 10.1177/0191453708090332] πόσο δημοκρατική ήταν, δηλαδή, χωρίς υπερ- ή υπο- εκπροσωπήσεις. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Χάμπερμας θεωρεί ότι η δημοκρατία συνδέεται τόσο στενά με τη δικαιοσύνη [βλ. Smith, N. H. (2008). Levinas, Habermas and modernity. Στο: Philosophy and Social Criticism, τόμ. 34, σ.σ. 643-664. Doi: 10.1177/0191453708090332]. Θα είχε ενδιαφέρον να βλέπαμε πώς θα απαντούσαν σ' αυτή τη θέση ερευνητές που θεωρούν ότι η απόκλιση από το δικαίωμα ψήφου δεν είναι αντιδημοκρατική.

Όσον αφορά, τώρα, στη θέση ότι μόνο με την καταπάτηση αυτής της αρχής μπορεί να αποφευχθεί ο πολιτικός αποκλεισμός της μειονότητας, όπου, σύμφωνα με τον Μουρ, η αποτελεσματική συμμετοχή, παρά τη διαδικαστική ισοτιμία, προωθεί τη συνεργασία και τη συμφιλίωση, πρέπει να πούμε ότι αυτό επιτυγχάνεται και μέσα από τη μη επικρατειακή αυτονομία, όπου η μειονότητα δεν περιθωριοποιείται πολιτικά, αλλά ούτε και υπερ-εκπροσωπείται, ενώ εξασφαλίζεται και η ελεύθερη διακίνηση και διαμονή λόγου της μη επικρατειακής αυτονομίας. Moore, G. (2011). Federalism and the 'one-person one-vote principle': Political accommodation in Cyprus and the Annan plan. Στο: Federal Governance, τόμ. 8, σ.σ. 29-41. Το θέμα αυτό συζητείται και στη συνέχεια.

59 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

των Ελληνοκυπρίων και αποσιώπηση των αδιαμφισβήτητων δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων,⁶⁰ από την άλλη, οι ίδιοι αναγνωρίζουν μόνο τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων, θεωρώντας μάλιστα ως νόμιμη την καταπάτηση θεμελιωδών και αδιαμφισβήτητων ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων. Όλα αυτά μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι στον λόγο τους τα ανθρώπινα δικαιώματα, ως να επιδέχονται εξαιρέσεις, αποτελούν κομβικό σημείο, κατά Λακλάου και Μουφ,⁶¹ το οποίο καθηλώνει με ανάλογο τρόπο την αντίληψή τους σχετικά με το τι θεωρείται δίκαιη λύση του Κυπριακού προβλήματος. Επιπλέον, μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι, στο κείμενό τους, οι Ελληνοκύπριοι παίρνουν τη θέση του ετεροποιημένου (και ενοχοποιημένου, όπως θα δούμε στη συνέχεια) εθνικού Εαυτού, εφ' όσον η σχετικοποίηση της αντίληψης του δικαίου γίνεται εις βάρος τους.

4. Κυπριακό πρόβλημα: Η απο-ενοχοποίηση της τουρκικής δράσης και η ενοχοποίηση της αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων

Όπως φάνηκε ήδη, οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁶² χειρίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα στη βάση δύο μέτρων και δύο σταθμών και θεωρούν νόμιμη και αποδεκτή την καταπάτηση θεμελιωδών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων. Σε αυτό το πλαίσιο σκέψης δεν αποτελεί έκπληξη η εκ μέρους τους απο-ενοχοποίηση της τουρκικής εισβολής και κατοχής και η ενοχοποίηση της αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων όπως αυτή είχε εκφραστεί με τον απελευθερωτικό τους αγώνα το 1955-59.

Πιο συγκεκριμένα, οι εν λόγω ερευνητές,⁶³ όταν εξετάζουν την κατανομή ευθυνών για την κατάρρευση του κράτους μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια, απο-ενοχοποιούν την τουρκική δράση. Όσον αφορά στα γεγονότα του 1974, σημειώνουν ότι το εγχειρίδιο της Ιστορίας Γ' Λυκείου, ενώ αναφέρεται στις Συνθήκες Εγγυήσεων, στη συνέχεια υπονομεύει το γεγονός ότι η Τουρκία ήταν εγγυήτρια δύναμη και προστάτευε τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων, διότι παρουσιάζει τη δεύτερη τουρκική εισβολή ως γεγονός που αποκάλυπτε τον πραγματικό [εντός εισαγωγικών στο υπό εξέταση κείμενο] στόχο των Τούρκων για περισσότερη εδαφική προσάρτηση.⁶⁴ Δηλαδή, εδώ ουσιαστικά υιοθετούν τη θέση ότι η τουρκική εισβολή

60 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 202.

61 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.

62 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

63 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

64 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The*

αποσκοπούσε όντως να προστατεύσει τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων και όχι και (;) ή κυρίως να εξυπηρετήσει τα γεωστρατηγικά επεκτατικά της συμφέροντα. Οι Φιλίππου και Βαρνάβα αγνοούν ή σκόπιμα και βολικά αποσιωπούν τις ρητά εκπεφρασμένες τουρκικές επεκτατικές βλέψεις στο νησί,⁶⁵ τα διχοτομικά σχέδια πριν το 1960⁶⁶ (θέμα στο οποίο επανέρχομαι στη συνέχεια) και, γενικότερα, ότι, όπως ίσχυε και στην περίπτωση της αποικιοκρατίας,⁶⁷ η Τουρκία με την παραμονή της στην Κύπρο ως κατοχική δύναμη τόσα χρόνια μετά την κατάρρευση της οκταήμερης χούντας στο νησί που της είχε δώσει το πρόσχημα της εισβολής, και με τον εποικισμό στον οποίο συστηματικά προέβη, επιβεβαίωσε ότι ο στόχος της ήταν η γεωγραφική επέκταση και η κατάκτηση ξένων εδαφών.

Οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁶⁸ προβαίνουν ξανά σε νομιμοποίηση της εισβολής όταν επισημαίνουν ότι τα εγχειρίδια που εξετάζουν δεν αναφέρονται (α) στις διαπραγματεύσεις που έγιναν στο μεσοδιάστημα των δυο εισβολών της Τουρκίας στην Κύπρο ούτε (β) στο ότι, δεδομένης της δύναμης της Τουρκίας, οι προτάσεις της ήταν τελεσίγραφο και η άρνησή τους θα είχε ως αποτέλεσμα και δεύτερη στρατιωτική επιχείρηση.⁶⁹ Το γεγονός ότι οι ερευνητές αυτοί επικρίνουν την αποσιώπηση του δεδομένου αυτού, μας επιτρέπει να πούμε ότι θεωρούν πως τυχόν αναφορά του θα λειτουργούσε ως ελαφρυντικό για την Τουρκία. Στη συνέχεια, απο-ενοχοποιούν κραυγαλέα την Τουρκία: «Με το να μην εστιάζουν σ' αυτές τις πολυπλοκότητες, τα εγχειρίδια απεικονίζουν την Άγκυρα ως ένοχη και αποφεύγουν να συζητούν τον γεωγραφικό διαχωρισμό».⁷⁰ Αμφισβητείται, δηλαδή, ρητά η ενοχή της Τουρκίας, άρα και η κατακριτέα εισβολή, ενώ δεν εξετάζονται καθόλου οι λόγοι απόρριψης των προτάσεων στις διαπραγματεύσεις, όπως για παράδειγμα η κατάργηση της Δημοκρατίας του 1960 (ενώ αναγνωρίζουν το Σύνταγμα ίδρυσής της, ας θυμηθούμε, μόνο όταν αυτό αφορά στα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων, τα οποία και προφανώς πρέπει να αναγνωρίζονται και να προστατεύονται, χωρίς όμως να υποβιβάζονται τα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων καθώς τα μεν δεν αναιρούν τα δε) και η νομιμοποίηση και μονιμοποίηση της απώλειας εδαφών της. Επιπλέον, η αναφορά τους ότι, δεδομένης της δύναμης της

Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 200.

65 Βλ. Davutoglu A. (2010). Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας (Ν. Ραπτόπουλος, Μτφρ.) (7η έκδοση), Αθήνα: Ποιότητα.

66 Βλ., Hitchens, C. (1994). Cyprus: Hostage to History. London: Verso.

67 Said, E. W. (1994). Culture and imperialism. New York: Vintage books, σ. 78.

68 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

69 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris. σ. 204.

70 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris (η έμφαση δική μου).

Τουρκίας, οι προτάσεις της ήταν τελεσίγραφο μεταφράζεται σε ένα λόγο υπέρ του «δικαίου του ισχυροτέρου», όπου ο αδύνατος «οφείλει» να δεχθεί ό,τι του προτείνει ο δυνατός. (Σε ένα τέτοιο πλαίσιο προσέγγισης των πραγμάτων, πώς, αλήθεια ο εκπαιδευτικός θα καλείται να πραγματευεται σχετικά θέματα διδακτέας ύλης, όπως για παράδειγμα, τον διάλογο Μηλίων – Αθηναίων;).

Σ' ένα πρώτο στάδιο, λοιπόν, οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁷¹ απο-ενοχοποιούν την Τουρκία και νομιμοποιούν τη δράση της, εφ' όσον (α) θεωρούν την εισβολή «δικαιολογημένη» λόγω του ότι η Τουρκία ήταν εγγυήτρια δύναμη, ισχυρή και πρότεινε στην ελληνοκυπριακή πλευρά τον εδαφικό διαχωρισμό, και (β) αμφισβητούν τους επεκτατικούς της στόχους. Σ' ένα δεύτερο στάδιο, τώρα, αμφισβητούν την Κυπριακή Δημοκρατία και ενοχοποιούν το αίτημα αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων.

Οι εν λόγω ερευνητές⁷² αναφέρουν ότι τα εγχειρίδια Πολιτικής Αγωγής της Στ' Δημοτικού, Γ' Γυμνασίου και Γ' Λυκείου, ερμηνεύουν την κατάσταση στην Κύπρο μετά το 1974 ως παραβίαση της διεθνώς αναγνωρισμένης κρατικής υπόστασης.⁷³ Ερμηνεύουν την αναφορά σε παραβίαση της κυριαρχίας και ακεραιότητας της Κύπρου στο βιβλίο της Πολιτικής Αγωγής της Στ' δημοτικού ως εξής: «Το κείμενο έτσι καταφέρνει να νομιμοποιήσει το κράτος της Δημοκρατίας (παρά το πραξικόπημα) και να αποδώσει ευθύνες σε μια οντότητα 'απέξω' παρά 'από μέσα' (παρά το ιστορικό της ενδοκοινοτικής διαμάχης)».⁷⁴ Δηλαδή, θεωρούν ότι η Κυπριακή Δημοκρατία [υπό τη μορφή του 1960] δεν είναι νομιμοποιημένη ένεκα του πραξικοπήματος. Βάσει αυτής της λογικής, κάθε χώρα που κάποτε υπέστη πραξικόπημα θα πρέπει μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας να χάνει τη διεθνή της αναγνώριση από τα Ηνωμένα Έθνη. Με άλλα λόγια, ένα πραξικόπημα (το οποίο προφανώς είναι καταδικαστέο και

71 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

72 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

73 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 201.

74 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 201 (η έμφαση δική μου). Πιο κάτω (σ. 201) αναφέρουν ότι τα εγχειρίδια κατανοούν την Κυπριακή Δημοκρατία ως το μόνο αναγνωρισμένο κράτος του νησιού. Δηλαδή, εδώ, υπονοείται ότι θα έπρεπε να αναγνωρίζεται και το κράτος που παράνομα ίδρυσαν οι Τουρκοκύπριοι, που συνεπάγεται υποβάθμιση της Κυπριακής Δημοκρατίας, καθώς το πρώτο συστάθηκε με τη διάσπαση της δεύτερης μέσω παράνομης εισβολής και κατοχής εδάφους. Ενδεικτικά εδώ αναφέρω τη θέση του Γκάι Ντάντας, σύμφωνα με την οποία η Κύπρος δικαιολογημένα δεν αναγνωρίζει το κράτος των Τουρκοκυπρίων, που είναι αναγνωρισμένο μόνο από την Τουρκία, διότι έτσι θα δώσει νομιμότητα στην τουρκική εισβολή. Dundas, G. (2004). Cyprus from 1960 to EU accession: the case for non-territorial autonomy. Στο: *Australian Journal of Politics and History*, τόμ. 50, σ.σ. 86-94.

για το οποίο ένας λαός πρέπει να αποδώσει τις τεράστιες ευθύνες σε εκείνους που το διέπραξαν) νομιμοποιεί, υπό τις όποιες συνθήκες μια εισβολή, παράνομη κατοχή, καταπάτηση ανθρώπινων δικαιωμάτων και τη συνέχιση αυτού που το πραξικόπημα άρχισε, δηλαδή την κατάργηση ενός δημοκρατικού κράτους. Εάν μεταφέρουμε αυτή την (αθεμελίωτη) λογική στην εκπαίδευση, δηλαδή ότι οι ευθύνες του πραξικοπήματος δικαιολογούν την καταπάτηση θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων, θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε τις επεκτάσεις και εφαρμογές αυτής της ρατσιστικής λογικής: ότι, δηλαδή, νομιμοποιείται κανείς να απαντά στη βία (π.χ. πραξικόπημα) με βία (π.χ. εισβολή) και μάλιστα με μια βία αορίστου χρόνου και καταστροφικών συνεπειών.

Επιπλέον, εδώ, ανάγοντας το Κυπριακό σε αποκλειστικό αιτιατό του πραξικοπήματος, οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁷⁵ αγνοούν μια σειρά από γεγονότα που προσχεδίασαν τη δημιουργία και εξέλιξη του Κυπριακού προβλήματος, όπως αυτά επιβεβαιώνονται από διεθνείς ιστορικές έρευνες. Πιο συγκεκριμένα, οι Φιλίππου και Βαρνάβα αγνοούν ότι η εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό ήταν αποτέλεσμα Βρετανικών χειρισμών και ότι τα σχέδια διχοτόμησης του νησιού υπήρχαν πριν από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας: Η Βρετανία το 1955, παραβιάζοντας τη Συνθήκη της Λωζάννης, προτείνει τη σύγκληση Τριμερούς Διάσκευσης (δηλαδή με συμμετοχή Ελλάδας, Τουρκίας, Βρετανίας) για την Κύπρο, εμπλέκοντας, έτσι, εσκεμμένα την Τουρκία στο Κυπριακό.⁷⁶ Με αυτόν τον τρόπο η Βρετανία θα εξασφάλιζε την παρουσία της στο νησί.⁷⁷ Μάλιστα, για να διασφαλίσει τον περιορισμένο και ελεγχόμενο ρόλο της Τουρκίας στην Κύπρο, δηλαδή ότι η εμπλοκή της Τουρκίας δεν θα γινόταν εις βάρος της ίδιας της Βρετανίας, η βρετανική κυβέρνηση εισήγαγε σχέδιο διαχωρισμού του νησιού ήδη από το 1957, το διαβόητο συνεταιριστικό σχέδιο του Μακμίλλαν.⁷⁸ Συνεπώς, το Κυπριακό συνιστά ένα μετααποικιακό πρόβλημα που αντανακλά και αποτυπώνει την καταπάτηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων ώστε να διασφαλιστούν τα ψυχοπολεμικά, γεωστρατηγικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.⁷⁹

Αναφέροντας όλα αυτά, δεν ισχυρίζομαι ότι η έλλειψη ανοχής του εθνικά διαφορετικού και γενικότερα η μισαλλοδοξία ενδοκοινοτικά και διακοινοτικά δεν εντοπιζόνταν, και εντοπίζονται, στο κυπριακό συγκείμενο. Ωστόσο, η ύπαρξη

75 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

76 Φούσκας, Β. & Tackie, A. (2009). Ο Καρλ Μαρξ στη Λευκωσία. Η Αριστερά, το Κυπριακό και η κριτική της διεθνούς πολιτικής (Τ. Πλυτά, Μτφρ.). Αθήνα: Θεμέλιο.

77 Holland, R. (2020). Playing the Turkish card: British policy and Cyprus in the 1950s. Στο: *Middle Eastern Studies*, 56, σ. 764.

78 Holland, R. (2020). Playing the Turkish card: British policy and Cyprus in the 1950s. Στο: *Middle Eastern Studies*, 56, σ. 764 · Hitchens, C. (2001). *The trial of Henry Kissinger*. London: Verso.

79 Hitchens, C. (2001). *The trial of Henry Kissinger*. London: Verso · Mallinson, W. (2009). Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: critical submission or submissive criticism? Στο: *Journal of Contemporary History*, τόμ. 44, σ.σ. 737-752.

εθνικής σύγκρουσης στην Κύπρο δεν συνεπάγεται λογικά ότι το Κυπριακό είναι μόνο ή κυρίως δικοινοτικό πρόβλημα. Αντίθετα, όπως έδειξα αμέσως πιο πάνω, το Κυπριακό είναι πρωτίστως θέμα διεθνούς και κοσμοπολιτικής δικαιοσύνης καθώς γεννήθηκε και συντηρήθηκε από αποικιοκρατικές διεθνείς λογικές και δυνάμεις που αποσκοπούσαν να εξυπηρετήσουν τα ψυχοπολεμικά και γεωστρατηγικά συμφέροντά τους. Συνεπώς, ασφαλώς και οι αλλαγές στα σχολικά εγχειρίδια χρειάζεται να καλλιεργήσουν την ανοχή προς το εθνικά διαφορετικό. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι νομιμοποιείται κανείς να απαντά στην κατακριτέα βία με βία αορίστου χρόνου και καταστροφικών συνεπειών.

Όπως φάνηκε μέχρι το σημείο αυτό, από τη μια μεριά οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁸⁰ νομιμοποιούν την τουρκική εισβολή, άρα τον ιμπεριαλισμό, αναγνωρίζουν ως νόμιμο και μόνιμο το στάτους που επιβλήθηκε από την εισβολή, αμφισβητούν την Κυπριακή Δημοκρατία και αγνοούν ή σκόπιμα αποσιωπούν τον ρόλο που η Βρετανία και οι ΗΠΑ⁸¹ διαδραμάτισαν στη δημιουργία και συντήρηση του Κυπριακού ώστε να εξυπηρετήσουν τα δικά τους γεωστρατηγικά, ψυχοπολεμικά συμφέροντα.

Από την άλλη, και όπως είναι αναμενόμενο από το ευρύτερο ιδεολογικό πνεύμα του κειμένου τους, οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁸² ασκούν έντονη κριτική στην εκπεφρασμένη αυτοδιάθεση των Ελληνοκυπρίων: Σημειώνουν ότι το εγχειρίδιο Ιστορίας Γ' Λυκείου αναφέρεται στα γεγονότα του 1963 που αποσκοπούσαν στη διχοτόμηση του κράτους, αλλά συμπληρώνουν, δεν αναφέρεται στο ότι η κυπριακή πολιτική ελίτ αποσκοπούσε σε Ένωση τη δεκαετία του 1960.⁸³ Οι εν λόγω ερευνητές, όμως, εδώ, παραλείπουν το ότι οι Ελληνοκύπριοι εξέφρασαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία την επιθυμία για Ένωση με την Ελλάδα το 1950 και η αποικιοκρατική Βρετανία τους αρνήθηκε αυτό το δικαίωμα. Αυτή μου η παρατήρηση δεν συνεπάγεται ότι νομιμοποιείται η εθνικιστική δράση μερίδας των Ελληνοκυπρίων, ή όσων ήθελαν να ανατρέψουν το Σύνταγμα του 1960, αλλά ότι η επιθυμία για Ένωση πρέπει να ιδωθεί και από την προοπτική του εκπεφρασμένου δικαιώματος αυτοδιάθεσης το οποίο δεν επιτράπηκε στους Ελληνοκυπρίους να ασκήσουν όχι γιατί δεν το δικαιούνταν, αλλά καθαρά επειδή αντέβαινε σε ό,τι η Συντηρητική κυβέρνηση των Βρετανών τότε αντιλαμβανόταν ως βρετανικό συμφέρον, πράγμα που, ανάμεσα σε άλλα, καθιστά το Κυπριακό πρόβλημα μετααποικιακό και όχι δικοινοτικό.

80 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

81 Ως προς αυτόν τον ρόλο, βλ., Stern, L. (1977). *The wrong horse*. Times: New York.

82 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris

83 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 199.

Η αμαύρωση της επιθυμίας για Ένωση στο κείμενο των Φιλίππου και Βαρνάβα⁸⁴ διαφαίνεται και από το εξής σημείο: Οι δύο ερευνητές σχολιάζοντας χωρίο από το εγχειρίδιο Ιστορίας της Κύπρου για το Γυμνάσιο αναφέρουν ότι από τη μια επισημαίνεται ότι οι Ελληνοκύπριοι εξίσωναν την ανεξαρτησία με την ελευθερία, αλλά από την άλλη οι ίδιοι είχαν διεκδικήσει την Ένωση με μια άλλη χώρα και όχι την ανεξαρτησία.⁸⁵ Δηλαδή, εδώ η ανεξαρτησία τοποθετείται σε σχέση με τα στενά ερμηνευτικά όρια της ξεχωριστής κρατικής οντότητας και όχι της ανεξαρτησίας από την επιβεβλημένη αποικιοκρατία· η επιθυμία για ένωση με ένα άλλο κράτος εξισώνεται με εξάρτηση ή υποτέλεια σ' αυτό, παρότι ήταν απόρροια συλλογικής βούλησης λόγω των εθνικών δεσμών. Δηλαδή, με όρους του Ούλριχ Μπεκ,⁸⁶ καταλήγουν σε «μεθοδολογικό εθνο-κρατισμό» (καθώς ερμηνεύουν το καθετί στο ερμητικά κλειστό πλαίσιο του έθνους-κράτους, και αγνοούν ότι το «έθνος» δεν ταυτίζεται εννοιολογικά με το «κράτος».⁸⁷

Εδώ χρειάζεται η εξής αποσαφήνιση: Το γεγονός ότι το αίτημα των Ελληνοκυπρίων για Ένωση με την Ελλάδα καλλιεργήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την εκπαιδευτική πολιτική της εποχής και την Εθναρχία δεν αλλάζει το γεγονός ότι αποτέλεσε ένα καθόλα σεβαστό δικαίωμα αυτοδιάθεσης νομιμοποιημένο από το διεθνές δίκαιο και το απο-αποικιακό ιδεώδες (decoloniality). Για να το θέσω διαφορετικά, όταν ο αξιωματούχος του Φόρειν Όφισ, Σερ Τζον Μάνσφιλντ Αντίς, αναφέρει το 1958 ότι «η μόνη σωστή λύση για την Κύπρο είναι η αυτοδιάθεση που οδηγεί στην Ένωση»,⁸⁸ ήταν και αυτός επηρεασμένος από την Εθναρχία της Κύπρου; Και μπορεί κανείς να ισχυριστεί με οποιοδήποτε λογικό τρόπο ότι όταν το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας και το Κόμμα των Φιλελευθέρων υποστήριζαν την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, όπως αυτό γίνεται σαφέστατο από τις τοποθετήσεις των Εργατικών και Φιλελευθέρων βουλευτών στη βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων (βλ. πρακτικά Χάνσαρντ ανοικτής πρόσβασης στο διαδίκτυο), βρίσκονταν υπό την επήρεια της Εκκλησίας και της εκπαίδευσης της Κύπρου; Πιο γενικά, το ότι όλες οι ταυτότητες είναι κατασκευασμένες δεν σημαίνει ότι αυτές δεν υπάρχουν, ή δεν είναι νομιμοποιημένες (εφόσον δεν είναι ρατσιστικές και δεν αντιμετωπίζουν προβληματικά την ετερότητα), ή ότι δεν δικαιούνται να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Για παράδειγμα, η ταυτότητα φύλου [gender identity] είναι αναμφισβήτητα μια κοινωνική κατασκευή, προϊόν πολλαπλών

84 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

85 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 203.

86 Beck, U. (2002). The terrorist threat: World risk society revisited, *Theory culture society*, τόμ. 19, σ.σ. 39-55, Doi: 10.1177/0263276402019004003

87 Βλ. Papastephanou, M. (2012). Deconstructing the ethnos - nation distinction. *Journal of politics and law*, τόμ. 5, σ.σ. 147-158, Doi: 10.5539/jpl.v5n4p147

88 Αργυρού, Φ. (2019). Διζωνική εκτέλεση της Κυπριακής Δημοκρατίας. *Λεμεσός: Εκδόσεις Παστέλι*, σ. 55.

επιρροών και διαμορφώσεων, όπως και η φεμινιστική ταυτότητα. Αυτό, όμως, δεν συνεπάγεται ότι όταν υπάρχει σεξιστική αντιμετώπιση εις βάρος της γυναίκας, αυτή η αντιμετώπιση μπορεί να υποβιβαστεί, να θεωρηθεί άνευ σημασίας (α) με το επιχείρημα ότι η γυναικεία ταυτότητα είναι κατασκευασμένη, ή/και (β) με την επίρριψη ευθυνών στην οικογένειά της που δόμησε το φύλο της ως τέτοιο.

Συνολικά, τα πιο πάνω καταδεικνύουν τον τρόπο που οι Φιλίππου και Βαρνάβα,⁸⁹ χειρίζονται ως πραγματικοί στρεψόδικοι δυο σημαντικά γεγονότα της εποχής, νομιμοποιώντας το ένα (εισβολή) και ενοχοποιώντας το άλλο (αυτοδιάθεση) την ίδια στιγμή που αμφισβητούν και την Κυπριακή Δημοκρατία: Αφενός, νομιμοποιούν την εισβολή, αμφισβητώντας τον εκεκτατισμό της Τουρκίας και αναγνωρίζοντάς της το «δικαίωμα» ως εγγυήτριας δύναμης και ισχυρότερης χώρας όχι να αποκαταστήσει τη δημοκρατία στην Κύπρο και να υπερασπιστεί τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων, αλλά να εισβάλει στην Κύπρο, να εκτοπίσει 200000 Ελληνοκυπρίους, να σκοτώσει στρατιώτες και αμάχους, να απαιτήσει ανταλλαγή πληθυσμών (και άρα να οδηγήσει σε εκτοπισμό και τους Τουρκοκύπριους για την «προστασία» των οποίων έκανε δήθεν την εισβολή) και έκτοτε να κρατήσει υπό κατοχή το ένα τρίτο του κυπριακού εδάφους. Αφετέρου, οι εν λόγω ερευνητές αμαυρώνουν τη συλλογική βούληση για Ένωση με την Ελλάδα εξετάζοντας μόνο την ενοχική πλευρά του αιτήματος και την οικειοποίησή του από μια μερίδα των Ελληνοκυπρίων η οποία μάλιστα οδήγησε στο πραξικόπημα και έπειτα βρήκε στέγη στο κόμμα το οποίο σήμερα εξίσου προωθεί και τη ρητορική των Φιλίππου και Βαρνάβα. Αποσιωπούν (α) το γεγονός ότι η εκπεφρασμένη επιθυμία για Ένωση συνιστούσε δικαίωμα αυτοδιάθεσης η εφαρμογή του οποίου ανακόπηκε για καθαρά αποικιοκρατικούς λόγους, με λογικό επακόλουθο (β) η επιθυμία για Ένωση να μην σβήσει από τη μια μέρα στην άλλη (πράγμα, μάλιστα που επιβεβαιώνει ότι δεν αφορούσε ιδεώδες της κυβερνητικής ελίτ). Με δυο λόγια, το σημαντικό εδώ είναι η εννοιολογική μεταχείριση των γεγονότων εκ μέρους των Φιλίππου και Βαρνάβα,⁹⁰ οι οποίοι από τη μια νομιμοποιούν τον ιμπεριαλισμό και από την άλλη αμαυρώνουν το εκπεφρασμένο δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων που η αποικιοκρατία τους στέρησε.

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, στο κείμενο των Φιλίππου και Βαρνάβα⁹¹ το Κυπριακό γίνεται μετέωρο σημαίνον για να καθηλωθεί εκ νέου

89 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

90 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

91 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

ως πρόβλημα όχι εισβολής και κατοχής, ούτε καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά ως πρόβλημα αμιγώς δικαιοδικό. Σ' αυτό το πλαίσιο σκέψης, οι ερευνητές αυτοί⁹² θεωρούν ότι οι εκπαιδευτικές πολιτικές του παρελθόντος φέρουν ευθύνη για την απόρριψη του Σχεδίου Ανάν, διότι δεν παρουσίασαν με τους πιο πάνω όρους το πρόβλημα και κατ' επέκταση την εικόνα της λύσης του.⁹³ Έτσι, προτείνουν την προώθηση συγκεκριμένου τύπου λύσης μέσω της εκπαίδευσης, κάτι που μεταφράζεται σε βίαιη ηγεμονική παρέμβαση, καθώς αντί να περιορίζεται στην ανάπτυξη συγκεκριμένων (καθολικά αποδεκτών) αρχών (π.χ. δημοκρατίας, ισότητας, αδελφοσύνης) επεκτείνεται στην προώθηση της αποδοχής συγκεκριμένου τύπου λύσης, δηλαδή καλλιεργεί την απάντηση που θέλει να πάρει από τους αυριανούς πολίτες, εκμηδενίζοντας έτσι τη σημασία και τον ρόλο των δημοκρατικών διαδικασιών. Η θεματική αυτή αναπτύσσεται παρακάτω.

5. Η πρόταση για προώθηση συγκεκριμένου τύπου λύσης μέσα από την εκπαίδευση

Οι Φιλίππου και Βαρνάβα⁹⁴ αναφέρουν ότι χειρίζονται τα Αναλυτικά Προγράμματα ως πολιτικά κείμενα και ότι, υιοθετώντας μια κονστρουξιονιστική προσέγγιση, εστιάζουν στο πώς αυτά διαμόρφωσαν ένα συγκεκριμένο όραμα για το μέλλον ως προς τη λύση του Κυπριακού προβλήματος. Ωστόσο, και οι ίδιοι ηγεμονεύουν την επίλυση του Κυπριακού, μάλιστα με προβληματικό και κατακριτέο τρόπο, καθώς, όπως είδαμε πιο πάνω, κομβικό σημείο της ακαδημαϊκής ηγεμονεύσης που πρεσβεύουν είναι η νομιμοποίηση της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πέρα από το ότι αυθαίρετα ανάγουν το Κυπριακό πρόβλημα σε αμιγώς δικαιοδικό

92 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

93 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris. Εδώ οι Φιλίππου και Βαρνάβα δίνουν προτεραιότητα στη συμφωνία με την ετερότητα αντί στην κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιο αναλυτικά, μας ενδιαφέρει περισσότερο το να επέλθει συμφωνία παρά το σε ποια βάση θα στηρίζεται η συμφωνία, και κατ' επέκταση το εάν αυτή η συμφωνία παραβιάζει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, σημείο που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τη σημασία μας επισήμανσης μας Μαριάννας Παπαστεφάνου ότι στον κοσμοπολιτισμό (άρα και σε ό,τι αφορά στην ειρηνική συνύπαρξη με την ετερότητα) είναι ανάγκη η έμφαση να μετατοπιστεί από τη συμφωνία με την ετερότητα στη μεταχείρισή μας. Papastephanou, M. (2015). *Thinking differently about cosmopolitanism. Theory, eccentricity, and the globalized world*, Boulder: Paradigm Publishers. Χωρίς τη δέουσα σημασία στη μεταχείρισή μας ετερότητας οδηγούμαστε σε νέες αδικίες: στο παράδειγμα που χρησιμοποιεί η Παπαστεφάνου, σε εκμετάλλευση μας ετερότητας στο όνομα του εκπολιτισμού μας, και στο παράδειγμά μας εδώ σε καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε πρόχειρο και βιαστικό χειρισμό των διαφορών με την ετερότητα (που εδώ η ετερότητα αφορά περισσότερο στον ετεροποιημένο – ενοχοποιημένο Εθνικό Εαυτό) στο όνομα μιας εύκολης, βιαστικής και συνεπώς βολικής συμφωνίας επίλυσης του Κυπριακού.

94 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

αντιφάσκοντας με, και αγνοώντας, μια σειρά από γεγονότα που η διεθνής ιστορική έρευνα έχει αναδείξει – και άρα προσεγγίζουν με ανάλογο τρόπο την επίλυση του Κυπριακού - εν τέλει οδηγούνται σε μια εκπαιδευτική πολιτική που στρατευμένα και άκριτα προωθεί συγκεκριμένου τύπου λύση του προβλήματος. Αυτό υπονομεύει τη σημασία και τον ρόλο των δημοκρατικών διαδικασιών και συνιστά μια βίαιη, αντί συναινετική, επικράτηση ενός νέου νοήματος. Ας δούμε το θέμα αυτό εκτενέστερα.

Οι Φιλίππου και Βαρνάβα υιοθετούν τη θέση ότι τα εγχειρίδια Ιστορίας αντανακλούν την εικόνα μιας κοινωνίας για το παρελθόν της και ότι εμμέσως μπορεί να προβάλλουν τη μελλοντική εικόνα της κοινωνίας.⁹⁵ Θεωρούν ότι η απάντηση στο ποιο ήταν το όραμα λύσης του Κυπριακού βρίσκεται «στις ιστορικές αφηγήσεις για το παρελθόν».⁹⁶ Με αυτό το σκεπτικό εξετάζουν τις ιστορικές αφηγήσεις και καταλήγουν, όπως είδαμε πιο πάνω, στο συμπέρασμα ότι τα διδακτικά εγχειρίδια (κακώς) καλλιέργησαν την ιδέα της λύσης του Κυπριακού προβλήματος υπό όρους επιστροφής και αποκατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και γι' αυτό φέρουν εκείνα την ευθύνη για την ελληνοκυπριακή απόρριψη του σχεδίου Ανάν, ωσάν αυτό να έπρεπε αδιαφιλονίκητα να υπερψηφιστεί. Τασσόμενοι, λοιπόν, υπέρ λύσεων τύπου σχεδίου Ανάν, ισχυρίζονται ότι είναι ανάγκη η Κύπρος να παραλληλίζεται με άλλα ομόσπονδα κράτη (εικόνα μελλοντικής λύσης). Επισημαίνουν ότι τα σχολικά εγχειρίδια κάνουν λόγο σε ομόσπονδα κράτη μόνο πληροφοριακά και όχι εις βάθος ή σε παραλληλισμό με την Κύπρο.⁹⁷ Συμπληρώνουν ότι το Αναλυτικό δεν προετοιμάζει τους μελλοντικούς πολίτες για μια λύση διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας, ή άλλης λύσης.⁹⁸ Εδώ δεν αναφέρουν καθόλου τι εννοούν με τον όρο άλλη λύση, αλλά οι υπόλοιπες αναφορές τους μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε τι λύσεις δεν εννοούν: Δεν εννοούν λύση που προνοεί την αποκατάσταση των δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων διότι θεωρούν (α) την εισβολή νομιμοποιημένη, καθώς, σύμφωνα με τους ίδιους, η Τουρκία ήταν εγγυήτρια δύναμη και ισχυρή χώρα, (β) ότι δεν θα πρέπει να αναμένεται λύση επιστροφής των προσφύγων στα

95 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 195.

96 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

97 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 205. 'Όταν οι Φιλίππου και Βαρνάβα προτρέπουν σε τέτοιες συγκρίσεις, δεν μας εξηγούν εάν σ' αυτά τα ομόσπονδα κράτη οι πολίτες απώλεσαν το δικαίωμα της περιουσίας και της επιστροφής στις περιουσίες τους. Συνολικά, οι θεμελιώδεις αποκλίσεις από τα ανθρώπινα δικαιώματα που προνοούσε το σχέδιο Ανάν (το οποίο οι Φιλίππου και Βαρνάβα θεωρούν ότι απορρίφθηκε γιατί δεν καλλιεργήθηκαν τέτοιες λύσεις από την εκπαίδευση, ενώ θα έπρεπε) καθιστούν τέτοιου τύπου λύσεις που προτείνονται στην Κύπρο μη συγκρίσιμες με άλλες περιπτώσεις ομοσπονδιακών κρατών.

98 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris, σ. 206.

σπίτια τους, διότι, πρώτο, τυχόν επιστροφή των προσφύγων δεν θα γινόταν με μη προβληματικό τρόπο και, δεύτερο, οι πολιτικές διαπραγματεύσεις μετά το 1977 ήταν στη βάση της διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας (μονιμοποιώντας έτσι το καθεστώς που έχει δημιουργήσει η εισβολή).

Από όλα αυτά συνεπάγεται ότι θεωρούν κατάλληλη λύση στο Κυπριακό μια λύση τύπου Σχεδίου Ανάν την οποία είναι ανάγκη η εκπαιδευτική πολιτική να προωθήσει. Ωστόσο, θα ανέμενε κανείς από μια υποτιθέμενα κονστρουξιονιστική προσέγγιση ένα λιγότερο ηγεμονικό λόγο. Καθώς δεν αμφισβητείται η πολιτική διάσταση των Αναλυτικών Προγραμμάτων,⁹⁹ μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι θεμιτή και βαθιά θεωρητικά στηριγμένη η προώθηση μέσα από την εκπαίδευση των δημοκρατικών αξιών, της ισότητας, της συγχώρεσης, της συμφιλίωσης και του σεβασμού στην ετερότητα: Η εκπαίδευση καλλιεργεί στους μελλοντικούς πολίτες κοινά αποδεκτές αξίες και, έπειτα, αφήνει σ' αυτούς να κρίνουν και να αποφασίσουν τι θεωρούν ότι είναι καλό και δίκαιο για τους ίδιους, όταν, για παράδειγμα, τους καλεί σε δημοψήφισμα.

Όσον αφορά, όμως, στην περίπτωση που προτείνουν οι Φιλίππου και Βαρνάβα,¹⁰⁰ η εκπαίδευση καλείται να προωθήσει συγκεκριμένου τύπου λύσεις (και να φυσικοποιήσει, έτσι, την ιδέα ότι οι Ελληνοκύπριοι πρέπει να αποποιηθούν του δικαιώματος της επιστροφής τους στις περιουσίες τους, του δικαιώματος της ελεύθερης διακίνησης, της διαφύλαξης του εθνικού χαρακτήρα του νησιού) ώστε οι μελλοντικοί πολίτες να τις αποδεχθούν. Αυτό από μόνο του θέτει σε δεύτερη μοίρα τη βούληση του λαού και συνιστά μια ακραία μορφή ηγεμόνευσης και χειραγώγησης: Αν δεν αναμένουμε από τους πολίτες να ψηφίσουν αυτό που κρίνουν, αλλά αυτό που κάποιος θεωρούν σωστό (που στη συγκεκριμένη περίπτωση αφορά, ανάμεσα σ' άλλα, στη νομιμοποίηση του επεκτατισμού) και πρέπει αυτό να προωθηθεί μέσα από την εκπαίδευση, τότε γιατί οι πολίτες να κληθούν να ψηφίσουν για τα εν λόγω ζητήματα; Το σημαντικό εδώ είναι ότι μ' αυτόν τον τρόπο η βούληση του λαού όπως προκύπτει λόγου χάρη από ένα δημοψήφισμα υποβιβάζεται από ουσιαστική πτυχή της δημοκρατίας σε διακοσμητική ή επιφανειακή διαδικασία. Από αυτό προκύπτει ότι η προώθηση πολύ συγκεκριμένων μορφών λύσης του Κυπριακού, που εντοπίζουν ως αναγκαιότητα οι εν λόγω ερευνητές,¹⁰¹ μπορεί να θεωρηθεί ως μια βαθιά προβληματική ηγεμονική παρέμβαση. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η μοναδική εναλλακτική επιλογή είναι η προβολή της λύσης ως θείο δώρο ή αποτέλεσμα ιστορικής αναγκαιότητας (όπως εντοπίζεται επικριτικά καθώς

99 Βλ., Pinar, W. F. & Bowers, C. A. (1992). Politics of curriculum: Origins, controversies, and significance of critical perspectives. *Review of Research in Education*, τόμ., 18, σ.σ. 163-190.

100 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

101 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

περιστέλλει την πολιτική δράση για αλλαγή).

Δεδομένων των πιο πάνω, πώς άραγε θα τοποθετούνταν οι Φιλίππου και Βαρνάβα¹⁰² στις θέσεις ότι πρέπει να προωθηθεί ο διάλογος για τη συνύπαρξη των δυο κοινοτήτων στο νησί, καθώς ζούμε σε μια εποχή που η διεθνής κοινότητα οραματίζεται ένα μέλλον στηριγμένο στα αμοιβαία συμφέροντα και ότι το δίδαγμα που πρέπει να αντλήσουμε από τη συντριπτική απόρριψη του Σχεδίου Ανάν είναι ότι οι βαριές εξωτερικές πιέσεις σε διεθνή θέματα έχουν τα όρια τους;¹⁰³ Μήπως η τοποθέτηση τους θα αντανakλούσε την ιδέα ότι το αμοιβαίο συμφέρον μπορεί να διασκευαστεί ρηματικά (όπως η μονόπλευρη νομιμοποίηση της καταπάτησης θεμελιωδών και αδιαμφισβήτητων ανθρωπίνων δικαιωμάτων) και ότι, αφού δεν λειτουργούν οι εξωτερικές πιέσεις, ας καταφύγουμε σε χειραγώγηση των μελλοντικών πολιτών μέσω της εκπαίδευσης;

Τέλος, εδώ χρειάζεται να θυμηθούμε ότι η θεμελιακή παραδοχή των Λακλάου και Μουφ¹⁰⁴ ότι το ένα ενδεχομενικό νόημα διαδέχεται το άλλο, και μέχρι να επικρατήσει κάποιο νόημα διεξάγεται ένας αγώνας προς αυτή την κατεύθυνση, δεν ισοδυναμεί με, ούτε νομιμοποιεί τη, βίαη επιβολή ενός νοήματος μέσω της εκπαίδευσης. Δηλαδή, είναι ένα πράγμα η διασάλευση του υφιστάμενου νοήματος από ένα εξωτερικό νόημα και εν τέλει η επικράτηση του τελευταίου μέσα από συναίνεση σ' αυτό, και είναι άλλο πράγμα ένα νόημα, με σοβαρά μάλιστα δημοκρατικά ελλείμματα, να προωθείται μέσω της εκπαίδευσης.

Στο υπό ανάλυση κείμενο, οι Φιλίππου και Βαρνάβα¹⁰⁵ προτείνουν την προώθηση μέσω της εκπαίδευσης συγκεκριμένου τύπου λύσης του Κυπριακού. Σ' αυτό το πλαίσιο θεωρούν εκ προοιμίου κατάλληλο το σχέδιο Ανάν και έτσι εξετάζουν τους εξωγενείς παράγοντες που οδήγησαν στην απόρριψή του από τους Ελληνοκυπρίους, δηλαδή, επειδή δεν καλλιεργήθηκαν τέτοιες λύσεις από την εκπαίδευση. Αγνοούν ή σκόπιμα αποσιωπούν, όμως, ενδογενείς λόγους απόρριψης του σχεδίου Ανάν, όπως το ότι αυτό δημιουργούσε δυσμενείς συνθήκες για τους Ελληνοκυπρίους. Μάλιστα, τέτοιες ενδογενείς εξηγήσεις προβάλλουν μη Ελληνοκύπριοι ερευνητές και πολιτικοί, όπως ο Άντερσον,¹⁰⁶ ο Λεβέντ¹⁰⁷ και η

102 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

103 Drath, V. (2004). The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust. *American foreign policy interests. The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, τόμ. 26, σ.σ. 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755

104 Laclau, E. & Mouffe, C. (1987). Post-Marxism without apologies. *New left review*, τόμ., 166, σ.σ. 79-106.

105 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

106 Anderson, P. (2008). *The divisions of Cyprus*. London Review of Books, τόμ. 30, 7-16.

107 Levent, S. (2006). *The solution is the Republic of Cyprus*. Στο: <http://www.pavlos-andronikos.id.au/SenerLevent2.htm>

Ντραθ.¹⁰⁸ Από την άλλη, και καθώς η πολιτική χροιά των Αναλυτικών δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, ένας λιγότερο ηγεμονικός λόγος θα περιοριζόταν στην καλλιέργεια των αξιών της δικαιοσύνης, της δημοκρατίας, της ισότητας και της συμφιλίωσης και έπειτα θα έδινε τη σκυτάλη στους ίδιους τους πολίτες να κρίνουν, με αυτά τα εφόδια, τι θεωρούν καλό και δίκαιο για τους ίδιους και τους συμπατριώτες τους.

Τέλος, στο σημείο αυτό χρειάζεται να εξεταστεί μια πιθανή ένσταση ως προς το θέμα της λύσης του Κυπριακού. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι προσεγγίσεις στο Κυπριακό, όπως είναι η παρούσα κριτική, απομακρύνουν το ενδεχόμενο επίλυσης του προβλήματος. Δηλαδή εάν οι Ελληνοκύπριοι επιμένουν στην αποκατάσταση των παραβιασμένων δικαιωμάτων τους, τότε δεν θα μπορεί να υπάρξει λύση. Χρειάζεται πρωταρχικά να διευκρινιστεί ότι μια τέτοια ένσταση δεν δικαιολογεί τη νομιμοποίηση της παραβίασης των δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων (και των Τουρκοκυπρίων), ούτε τη νομιμοποίηση της εισβολής και τη μονιμοποίηση του στάτους που αυτή επέβαλε. Ας θυμηθούμε ότι η αποδοχή του στάτους που επιβάλλει ο ιμπεριαλισμός με το επιχείρημα ότι η επάνοδος στην προγενέστερη κατάσταση προκαλεί νέα προβλήματα στην ουσία συνιστά ένα λόγο υπέρ του ιμπεριαλισμού και των επιβολών του.

Από την άλλη, όλα αυτά δεν συνεπάγονται ότι το Κυπριακό βρίσκεται προ θεωρητικού αδιεξόδου: Υπάρχουν λύσεις που κατοχυρώνουν και αποκαθιστούν τα παραβιασμένα δικαιώματα (πολιτικά και κοινωνικά) Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ταυτόχρονα. Αυτό, για παράδειγμα, μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ομοσπονδιακή μεταβίβαση εξουσιών σε μη επικρατειακές οντότητες, δηλαδή σε πολιτικές μονάδες που αποτελούνται από μεμονωμένους πολίτες σύμφωνα με το σε ποια εθνική κοινότητα ανήκουν [ή θέλουν να ανήκουν, ή θεωρούν ότι ανήκουν].¹⁰⁹ Αυτόματα αυτό σημαίνει ότι η επικράτεια δεν είναι κριτήριο των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ότι οι πολίτες, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι, μπορούν να διακινούνται ελεύθερα και να ανακτήσουν το δικαίωμα της παρουσίας και επιστροφής.¹¹⁰ Μάλιστα, η μη επικρατειακή αυτονομία επιτρέπει στους πολίτες που δεν επιθυμούν να ενταχθούν στη μια κοινότητα να μην το κάνουν, άσχετα από τον τόπο που διαμένουν.¹¹¹ Στην περίπτωση, όμως, της επικρατειακής ομοσπονδίας δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα και, πιθανότατα, στην περίπτωση της Κύπρου του Σχεδίου Ανάν, αυτό να λειτουργούσε ως σοβαρός αποτρεπτικός παράγοντας επιστροφής όσων προσφύγων δικαιούνταν (Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων)

108 Drath, V. (2004). The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust. American foreign policy interests. Στο: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy, τόμ. 26, σ.σ. 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755

109 Dundas, G. (2004). Cyprus from 1960 to EU accession: the case for non-territorial autonomy. Australian Journal of Politics and History, τόμ. 50, σ.σ. 86-94.

110 Dundas, G. (2004). Cyprus from 1960 to EU accession: the case for non-territorial autonomy. Australian Journal of Politics and History, τόμ. 50, σ. 93.

111 Dundas, G. (2004). Cyprus from 1960 to EU accession: the case for non-territorial autonomy. Australian Journal of Politics and History, τόμ. 50.

πρόσβαση στις περιουσίες τους.

Σημειωτέον, οι Φιλίππου και Βαρνάβα¹¹² δεν εξετάζουν καθόλου τέτοιες προοπτικές λύσης: αντίθετα, όπως είδαμε πιο πάνω, υποστηρίζουν τύπο λύσης που παραβιάζει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και, προκειμένου να κατοχυρώσουν τις θέσεις τους, νομιμοποιούν την εν λόγω καταπάτηση και τον ιμπεριαλισμό της Τουρκίας. Αυτό από μόνο του δυσχεραίνει παρά διευκολύνει τις προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού, περιλαμβάνοντας και τις εκπαιδευτικές προσαρμογές που επιβάλλεται να γίνουν προς αυτό τον σκοπό.

6. Συμπέρασμα

Στο υπό ανάλυση κείμενο των Φιλίππου και Βαρνάβα¹¹³ τα ανθρώπινα δικαιώματα ως να επιδέχονται εξαιρέσεις συνιστούν το κατά Λακλάου και Μουφ¹¹⁴ κομβικό σημείο. Απόρροια του πιο πάνω είναι (α) η αμφισβήτηση θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων και (β) η απο-ενοχοποίηση αδιαμφισβήτητα κατακριτέων γεγονότων, όπως η εισβολή και κατοχή. Σ' αυτό το πλαίσιο προσέγγισης των πραγμάτων, το κυπριακό πρόβλημα γίνεται, με ορολογία του Λακλάου,¹¹⁵ μετέωρο σημαίνον ώστε να καθηλωθεί ξανά, όχι πια ως πρόβλημα εισβολής και κατοχής, αλλά ως πρόβλημα αμιγώς δικαιοδικό. Όλα αυτά εξυπηρετούν, όπως φάνηκε, το κενόν, με ορολογία Λακλάου,¹¹⁶ σημαίνον του υπό ανάλυση λόγου, δηλαδή την προώθηση μέσω της εκπαίδευσης συγκεκριμένου τύπου λύσης του Κυπριακού, που δεν έχει ως βάση την αποκατάσταση των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Η μεταφορά της αντίληψης ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα επιδέχονται εξαιρέσεις στην εκπαίδευση, παρά την όποια πρόθεση, είναι αντιμέτωπη με σοβαρούς κινδύνους ως προς την ηθική των μελλοντικών πολιτών. Αυτό συμβαίνει για τον πολύ απλό λόγο ότι η θεώρηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων ως να επιδέχονται εξαιρέσεις τέμνεται με το σοβινισμό: Για παράδειγμα, η ναζιστική ιδεολογία θεωρούσε ότι όλοι έχουν δικαίωμα στη ζωή, εκτός οι Εβραίοι, οι άνθρωποι με αναπηρίες κ.α. Άρα, προσεγγίσεις που θεωρητικοποιούν τα ανθρώπινα δικαιώματα στη βάση δύο μέτρων και δύο σταθμών έρχονται αντιμέτωπες με τα εξής παράδοξα ερωτήματα: «Παραβίασε

112 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

113 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

114 Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.

115 Laclau, E. (1997). The death and resurrection of the theory of ideology. Στο: *German Issue*, τόμ. 112, σ.σ. 297-321.

116 Laclau, E. (1996). *Emancipation(s)*. London: Verso.

ο Χίτλερ τα ανθρώπινα δικαιώματα; Γιατί θεωρείται εγκληματίας εναντίον της ανθρωπότητας;»¹¹⁷ Το να αφήνεται περιθώριο εξαιρέσεων στα ανθρώπινα δικαιώματα είναι προβληματικό και επικίνδυνο. Εξ ου και το μεγαλύτερο έγκλημα θα ήταν οι νόμοι να προνοούν ότι υπό συγκεκριμένες περιστάσεις θα μπορούσαν να παραβιαστούν.¹¹⁸ Συνολικά, εάν διδάσκουμε τους μελλοντικούς πολίτες ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα δέχονται εκπτώσεις, ποια ηθική να αναμένουμε από τους ίδιους; Όταν προσεγγίζουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα στη βάση δύο μέτρων και δύο σταθμών δεν αφήνουμε περιθώριο ανάπτυξης ρατσιστικών και φασιστικών στάσεων;

Αυτοί οι προβληματισμοί καταδεικνύουν την αναγκαιότητα να εξεταστούν εναλλακτικοί τρόποι προώθησης της ειρηνικής συνύπαρξης με την ετερότητα και επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος. Αυτό που απουσιάζει από το κείμενο των Φιλίππου και Βαρνάβα¹¹⁹ και συνιστά την απάντηση στο ερώτημα με το οποίο καταπιάνεται το κείμενό τους, δηλαδή την προβληματική σχέση με την ετερότητα, είναι το εξής: το ηθικό χρέος προς την ετερότητα, το οποίο (χρειάζεται να) αφορά γενικευμένα στον Άλλο, δηλαδή, σε όποιον βρίσκεται έξω από τα στενά όρια του Εγώ, είτε αυτός είναι ο εθνικός Άλλος, είτε ο ετεροποιημένος/ενοχοποιημένος εθνικός Εαυτός.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αργυρού, Φ. (2019). Διζωνική εκτέλεση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Λεμεσός: Εκδόσεις Παστέλι.
- Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, (χ.χ.). Συμφωνία υψηλού επιπέδου 10 σημείων (19 Μαΐου 1979). Ανακτήθηκε στις 18 Οκτώβρη 2021 από [https://www.pio.gov.cy/%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1-\(31-%CE%B9%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85-1997\).html](https://www.pio.gov.cy/%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1-(31-%CE%B9%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85-1997).html)
- Davutoglu A. (2010). Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας (Ν. Ραπτόπουλος, Μτφρ.) (7η έκδοση), Αθήνα: Ποιότητα.
- Δρουσιώτη, Κ. (2015). Η αποδόμηση της (ενοχοποιημένης) εθνικής ταυτότητας ως προϋπόθεση της ειρηνικής συμβίωσης με τον εθνικό Άλλο στο κείμενο της Elena Ioannidou Language policy in Greek Cypriot

117 Θεωρώ ότι αυτό ακριβώς το παράδειγμα δείχνει πόσο επικίνδυνα κοντά στον σοβινισμό και στον φασισμό βρίσκεται η επιλεκτική αναγνώριση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

118 Zupančič, A. (2000). Ethics of the real: Kant and Lacan. London: Verso, σ. 51.

119 Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο: A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond (σ.σ. 194-212). London: I. B. Tauris.

education: tensions between national and pedagogical values. Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, 17(65), 102-129.

Δρουσιώτη, Κ. (προσεχώς). Η Άλλη Όψη του Ειρηνιστικού, Μεταρρυθμιστικού Λόγου στο Ελληνοκυπριακό Εκπαιδευτικό Συγκείμενο: προεκτάσεις αντι-εθνικής ηγεμόνευσης και ακαδημαϊκές συννεοχές. Υποβληθέν προς δημοσίευση κείμενο.

Καμηλάρης, Γ. (2021). Έτσι καταλήξαμε στη ΔΔΟ. Στο: <https://www.philenews.com/f-me-apopsi/paremvaseis-ston-f/article/1136895>

Φούσκας, Β. & Tackie, Α. (2009). Ο Καρλ Μαρξ στη Λευκωσία. Η Αριστερά, το Κυπριακό και η κριτική της διεθνούς πολιτικής (Τ. Πλυτά, Μτφρ.). Αθήνα: Θεμέλιο.

Ξενόγλωσση

Appiah, K. A. (2006). *Cosmopolitanism: Ethnicities in a world of strangers*. New York: Norton.

Agamben, G. (2005). *The State of Exception*. Στο Α. Norris (Επιμ.), *Politics, Metaphysics, and Death: Essays on Giorgio Agamben's Homo Sacer*, New York: Duke University Press, σ.σ. 284-298. <https://doi.org/10.1515/9780822386735-014>

Arendt, H. (1951). *The origins of totalitarianism*. Cleveland: Meridian Books.

Anderson, P. (2008). *The divisions of Cyprus*. *London Review of Books*, 30(8), 7-16.

Badiou, A. (2005). *Metapolitics* (J. Barker, Μτφρ.). London: Verso.

Beck, U. (2002). *The terrorist threat: World risk society revisited*, *Theory culture society*, 19., 39-55, Doi: 10.1177/0263276402019004003

Drath, V. (2004). *The Cyprus referendum: An island divided by mutual distrust*. *American foreign policy interests*. *The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 26(4), 341-352. Doi: 10.1080/10803920490502755

Drousioti, K. (2022). *Anti-ethnic hegemony, identity construction and political complicities*. *European Education*, 54(3-4), 63-82.

Dundas, G. (2004). *Cyprus from 1960 to EU accession: the case for non-territorial autonomy*. *Australian Journal of Politics and History*, 50(1), 86-94.

Hitchens, C. (1994). *Cyprus: Hostage to History*. London: Verso.

Hitchens, C. (2001). *The trial of Henry Kissinger*. London: Verso.

Holland, R. (2020). *Playing the Turkish card: British policy and Cyprus in the 1950s*. *Middle Eastern Studies*, 56(5), 759 - 770.

Laclau, E. (1996). *Emancipation(s)*. London: Verso.

Laclau, E. (1997). *The death and resurrection of the theory of ideology*. *German Issue*, 112(3), 297-321.

Laclau E. & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radi-*

- cal democratic politics. London: Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1987). Post-Marxism without apologies. *New left review*, 166(11-12), 79-106.
- Levent, S. (2006). The solution is the republic of Cyprus, Ανακτήθηκε στις 9 Ιουλίου 2021 από <http://www.pavlos-andronikos.id.au/SenerLevent2.htm>
- Mallinson, W. (2009). Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: critical submission or submissive criticism? *Journal of Contemporary History*, 44(4), 737-752.
- Moore, G. (2011). Federalism and the 'one-person one-vote principle': Political accommodation in Cyprus and the Annan plan. *Federal Governance*, 8(2), 29-41.
- Papastephanou, M. (2005). Religious teaching and political context: the case of Cyprus. *Journal of Beliefs & Values*, 26(2), 139-156.
- Papastephanou, M., (2012). Deconstructing the ethnos - nation distinction, *Journal of politics and law*, 5, 147-158, Doi: 10.5539/jpl.v5n4p147
- Papastephanou, M. (2015). Thinking differently about cosmopolitanism. Theory, eccentricity, and the globalized world, Boulder: Paradigm Publishers.
- Philippou, S. & Varnava, A. (2009). Constructions of solution(s) to the Cyprus problem: exploring formal curricula in Greek Cypriot state schools. Στο A. Varnava & H. Faustmann (Επιμ.), *Reunifying Cyprus: The Annan plan and beyond* (σσ. 194-212). London: I. B. Tauris.
- Pinar, W. F. & Bowers, C. A. (1992). Politics of curriculum: Origins, controversies, and significance of critical perspectives. *Review of Research in Education*, 18, 163-190.
- Said, E. W. (1994). *Culture and imperialism*. New York: Vintage books.
- Smith, N. H. (2008). Levinas, Habermas and modernity. *Philosophy and Social Criticism*, 34(6), 643-664. Doi: 10.1177/0191453708090332
- Stern, L. (1977). *The wrong horse*. Times: New York.
- [Zupančič, A.](#) (2000). *Ethics of the real: Kant and Lacan*. London: Verso.

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Η Δρ. **Κάλλη Δρουσιώτη** είναι ανεξάρτητη ερευνήτρια και κάτοχος διδακτορικού τίτλου στο κλάδο της Φιλοσοφίας της Παιδείας. Έχει δημοσιεύσει άρθρα σε διεθνή και ελληνικά επιστημονικά περιοδικά. Έχει παρουσιάσει το ερευνητικό έργο της σε επιστημονικά συνέδρια. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν, ανάμεσα σε άλλα, στην ανάλυση λόγου, την εθνική ταυτότητα, την ταυτότητα φύλου, τον κοσμοπολιτισμό, τον πατριωτισμό, την ουτοπία και τα εκπαιδευτικά ιδεώδη.

Συνοπτική Συγκριτική Αξιολόγηση ελληνικού και κυπριακού μοντέλου εξέτασης διοικητικών προσφυγών κατά το στάδιο σύναψης δημοσίων συμβάσεων¹

Μηλάκης Ηρακλής

1 Copyright ©,

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν το συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο

Περίληψη

Η Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ), ως διάδοχο σχήμα της Αρχής Εξέτασης Προδικαστικών Προσφυγών (Α.Ε.Π.Π) στην Ελλάδα και η Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών (Α.Α.Π) στην Κύπρο, αποτελούν τις δύο θεσμοθετημένες κεντρικές ανεξάρτητες Αρχές εξέτασης διοικητικών προσφυγών του σταδίου σύναψης δημοσίων συμβάσεων στις δύο χώρες – κράτη μέλη της Ε.Ε. Στη παρούσα μελέτη επιχειρείται, σε ένα πρώτο επίπεδο η παρουσίαση και η συγκριτική εξέταση βασικών χαρακτηριστικών – θεματικών των δύο οργάνων, όπως η ιστορική εξέλιξη τους, η νομική φύση τους, η τρέχουσα σύνθεση τους, ο τρόπος οργάνωσης και διοίκησης τους, η υλική και χρονική αρμοδιότητα τους, η διαδικασία εξέτασης διοικητικών προσφυγών ενώπιον τους και έκδοσης των αποφάσεων τους. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ακολουθούν συμπερασματικές διαπιστώσεις δια της συγκριτικής εξέτασης των ως άνω θεματικών των δύο Αρχών και διατυπώνονται ενδεικτικές προτάσεις αναμόρφωσης συγκεκριμένων σημείων του τεθέντος δικαίου προς ενίσχυση της αποτελεσματικότητας, της καταλληλότητας και αποδοτικότητας του.

Παραπομπή: Μηλάκης, Η., (2023), Συνοπτική Συγκριτική Αξιολόγηση ελληνικού και κυπριακού μοντέλου εξέτασης διοικητικών προσφυγών κατά το στάδιο σύναψης δημοσίων συμβάσεων, *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ. 18/2023, σ.σ. 37-56. Στο: <http://politika.inpatra.gr>

Λέξεις κλειδιά: δημόσιες συμβάσεις, Αρχή Εξέτασης Προδικαστικών Προσφύγων, Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών, διοικητικές προσφυγές

A comprehensive comparative assessment of the Greek and the Cypriot Review Body for the examination of administrative appeals at the pre-contract stage of public procurements

Abstract

The Hellenic Single Public Procurement Authority (H.S.P.P.A), as a successor of the Authority for the Examination of Preliminary Appeals in Greece and the Tender Review Authority (T.R.A) in Cyprus, are the two institutionalized central independent authorities for the examination of administrative appeals at the stage before the signing of public contracts in these two countries - EU member states. In this study, the writer tries to present - at a first level- the main characteristics of the two Authorities, such as their historical development, their legal nature, their current composition, their domain, the way in which they are organized or governed, the procedure that takes place before them and examine these characteristics comparatively. On a second level, conclusive findings are given, through the comparative examination of the above features of the two Authorities and specific proposals for the reforming of “gray” points of the current legal framework are formulated, which are expected to strengthen its effectiveness, suitability and efficiency.

Keywords: public contracts, Authority for the Examination of Preliminary Appeals, Tender Review Authority, administrative appeals

1. Εισαγωγή

Το ελληνικό και το κυπριακό δίκαιο παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες και διαφοροποιήσεις, όπως συμβαίνει και με τις αντίστοιχες αγορές δημοσίων συμβάσεων². Το κυπριακό δίκαιο έχει χαρακτηριστεί ως ένα πολυδικαιϊκό μωσαϊκό ή ως «παράδεισος συγκριτικού δικαίου» λόγω της μικτής φύσης του - μεταξύ αγγλοσαξονικού και ηπειρωτικού δικαίου³. Ωστόσο, το διοικητικό δίκαιο των δύο χωρών συγκλίνει αρκετά, διατηρώντας βέβαια έκαστο τις ιδιαιτερότητες του.

Το ενωσιακό θεσμικό πλαίσιο δεσμεύει τα κράτη μέλη ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αφήνοντας τους την ελευθερία επιλογής ως προς την θέσπιση αποτελεσματικών και σύντομων μέσων προσφυγής κατά αποφάσεων

2 βλ. Νικολάου Η- Μιχαηλίδης Π, Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο, 2η έκδοση 2021 σελ. 3, 6* Κληρίδης Χ, Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, 2017 σελ. 119 * βλ. και Παπασάββας Σ- Βασιλακάκης Ε, Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου, 2002 ιδίως κεφάλαιο IV

3 βλ. Symeonides S., The mixed legal system of the Republic of Cyprus, 2003, 78 Tul. L. Rev.441 στο Καραγκούνη Β, KYNE 2/2021 σελ.195-200, * Κληρίδης Χ, Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα ο.π. σελ. 119* Παπασάββας Σ- Βασιλακάκης Ε, Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου εκδόσεις Σάκκουλας, 2002 ο.π.

αναθετουσών αρχών κατ' εφαρμογή της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους. Έτσι τα τελευταία δύνανται να επιλέξουν είτε ένα σύστημα δικαστικής επίλυσης των σχετικών διαφορών είτε ένα σύστημα που συνδυάζει εξωδικαστική και δικαστική επίλυση⁴. Τόσο η Ελλάδα όσο και η Κύπρος έχουν επιλέξει πλέον τη δεύτερη δυνατότητα, με την πρώτη να έχει ιδρύσει την Αρχή Εξέτασης Προδικαστικών Προσφυγών (πλέον σήμερα Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων) ενώ η δεύτερη την Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών, ως αρμόδιες αρχές εξέτασης των διοικητικών προσφυγών του σταδίου σύναψης δημοσίων συμβάσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών είναι αρχαιότερη της Ενιαίας Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων (πρώην Α.Ε.Π.Π) και η δεύτερη «βασίστηκε» στη πρώτη, ως όργανα επανεξέτασης (remedies bodies) των δυο υπό κρίση κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁵. Παρατηρούνται μεταξύ των δύο Αρχών σημαντικές ομοιότητες όμως και διαφοροποιήσεις, που καθιστούν ενδιαφέρουσα την ενασχόληση με το νομοθετικό, νομολογιακό και θεωρητικό πλαίσιο που τις διέπει και την συγκριτική αξιολόγηση τους, καθώς οδηγούν στη διατύπωση κρίσεων για έκαστο θεσμό, για τις επιλογές του αντίστοιχου Νομοθέτη και Δικαστή.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι, η παρουσίαση βασικών σημείων-θεματικών που αφορούν τις δύο αρχές και η συνοπτική συγκριτική εξέταση τους προς διατύπωση ενδεικτικών προτάσεων αναμόρφωσης του οικείου τεθέντος δικαίου.

2. Ιστορική διαδρομή

Στην Ελλάδα, η Αρχή Εξέτασης Προδικαστικών Προσφυγών (Α.Ε.Π.Π), ήτοι το πρώτο νομοθετικά προβλεπόμενο κεντρικό όργανο εξέτασης προσφυγών του σταδίου σύναψης δημοσίων συμβάσεων, ιδρύθηκε με τις διατάξεις του 4^{ου} βιβλίου του Ν.4412/2016, ως βασικό πρωτοβάθμιο όργανο έννομης προστασίας κατά το στάδιο σύναψης δημοσίων συμβάσεων, του οποίου τα μέλη απολάμβαναν εγγυήσεις προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας και του οποίου οι αποφάσεις ήταν δυνατό στη συνέχεια να προσβληθούν ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων. Το Συμβούλιο της Επικρατείας, με την απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας 13/2016, παρά τις επιφυλάξεις του, τελικά είχε δώσει την ευκαιρία να λειτουργήσει η Α.Ε.Π.Π διατυπώνοντας γνώμη για την συνταγματικότητα και σκοπιμότητα του 4^{ου} βιβλίου του αντίστοιχου Σχεδίου Νόμου⁶. Με το τρόπο αυτό αναμορφώθηκε ριζικά το προηγούμενο σύστημα το οποίο προέβλεπε την άσκηση της ενδικοφανούς προδικαστικής προσφυγής, κατά το προσυμβατικό στάδιο ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, όχι ενώπιον ενός κεντρικού ανεξάρτητου διοικητικού οργάνου, αλλά ενώπιον των ίδιων των αναθετουσών αρχών, οι οποίες

4 Βλ. σχετ. Δετσαριδής Χ., ΘΠΔΔ, 3-4/2017, σελ. 272-275

5 Κίτσος Ι., ΘΠΔΔ, τεύχος 2-3/2021, σελ. 139-150 * βλ. και σχετικό Ν. 4412/2016 ως ισχύει και ΠΔ 38/2017 και ΠΔ 39/2017

6 Κίτσος Ι., ΘΠΔΔ 2 – 3/2021 ο.π.

λειτουργούσαν τόσο ως κριτές όσο και ως κρινόμενοι. Να σημειωθεί ότι κατά τα έτη 2017-2019, η ΑΕΠΠ αποτελούσε το μοναδικό νεοσύστατο όργανο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο που εξέταζε τόσες πολλές υποθέσεις ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, εντός στενότερων χρονικών ορίων⁷.

Με το Ν. 4782/2021 επήλθαν δευτερεύουσες τροποποιήσεις διαδικαστικού χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα α) μείωση του κατώτατου χρηματικού ορίου για θεμελίωση αρμοδιότητας της Α.Ε.Π.Π στο ποσό των 30.000 ευρώ, κατά κανόνα, β) δυνατότητα εξέτασης προσφυγών με εκτιμώμενη αξία 100.000 ευρώ από μονομελή κλιμάκια της ΑΕΠΠ, γ) ενοποίηση των σταδίων της διαδικασίας, σε περίπτωση που ως κριτήριο ανάθεσης επιλέγεται η πλέον συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά μόνο από άποψη τιμής στις ανοικτές διαδικασίες και στο δεύτερο στάδιο της κλειστής διαδικασίας, που οδήγησαν σε απότομη επιβάρυνση του έργου της Α.Ε.Π.Π⁸

Με το Ν. 4912/2022 δημιουργήθηκε μία νέα ενιαία ανεξάρτητη αρχή για το σύνολο των δημοσίων συμβάσεων η οποία προέκυψε από την συγχώνευση της Ενιαίας Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων και της Αρχής Εξέτασης Προδικαστικών Προσφυγών και ονομάζεται πλέον Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων – Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ⁹.

Περαιτέρω, στη Κύπρο, για να ολοκληρωθεί η ένταξη της στην ΕΕ, επιβαλλόταν να εναρμονιστεί η υπάρχουσα τότε νομοθεσία, που αφορούσε τις δημόσιες συμβάσεις και αναφερόταν ως «οι περί προσφορών του Δημοσίου νόμοι 1997 μέχρι 2003», δηλαδή οι Ν.102(I)/1997, ν.44(I)/1998, ν.103(I)/1998, ν.3(I)/1999, ν.24(I)/1999, ν.32(I)/1999, ν.45(I)/1999, ν.102(I)/1999, ν.40 (I)/2000, ν.164(I)/2000, ν.177(I)/2000, ν.1(I)/2001, ν.33(I)/2001, ν.49(I)/2001, ν.58(I)/2001, ν.59(I)/2001, ν.51(I)/2003, με την αντίστοιχη τότε ισχύουσα ενωσιακή νομοθεσία.

Η Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών (Α.Α.Π.) ιδρύθηκε με τα άρθρα 55 έως 60 του Ν. 101(I)/2003 ενώ παράλληλα όσον αφορά τη ρύθμιση της διαδικασίας ενώπιον της ίσχυε η ΚΔΠ 745/2003 (03.10.2003). Με την αντικατάσταση των νόμων 101(I)/2003 και 100(I)/2003 από τους νόμους 11(I)/2006 και 12(I)/2006, τα άρθρα 55 ως 60 του νόμου 101(I)/2003 παρέμειναν ανέπαφα.

Στην συνέχεια εκδόθηκε ο Ν. 104(I)/2010 που άρχισε να ισχύει από 19/11/2010 για την εναρμόνιση του Κυπριακού Δίκαιου με την Οδηγία 2007/66/ΕΚ και καταργήθηκαν τα άρθρα 55 έως 60 του Ν. 101(I)/2003 και η ΚΔΠ 745/2003¹⁰

Ο εν λόγω Νόμος 104(I)/2010 έχει τροποποιηθεί από τους Νόμους 174/2011, 179/2017 και 83/2019 (τροποποιητικούς), οι οποίοι ισχύουν μέχρι και σήμερα.

7 Κίτσος Ι., ΕφΔΔ 1/2019 σελ. 33-35

8 Μικρουλάς Η., ΕφΔΔ 2-3/2021 σελ. 204-211

9 Βλ. άρθρο 1 Ν. 4912/2022 και αιτιολογική έκθεση συγκεκριμένου νόμου

10 Ιουλιανού Σ., ΕφημΔΔ 5/2012, σελ.716-722 * βλ. εγκύκλιο Γενικού Λογιστηρίου της Δημοκρατίας – Αρμόδιας Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων με αριθ. ΓΛ/ΑΑΔΣ 53/24.11.2010

Κατόπιν των ανωτέρω, προκύπτει ότι η άσκηση διοικητικής προσφυγής ενώπιον ανεξάρτητης των αναθετουσών αρχών διοικητικής αρχής, και προ του δικαστικού ελέγχου των οικείων πράξεων και αποφάσεων, προηγήθηκε στο Κυπριακό δίκαιο, κατά 13 χρόνια, σε σύγκριση με το αντίστοιχο Ελληνικό Δίκαιο, έστω και αν η πρόβλεψη άσκησης της συγκεκριμένης προσφυγής, στο πρώτο, εξακολούθησε να μην αποκλείει τη δυνατότητα απευθείας προσφυγής του ενδιαφερομένου στο δικαστήριο¹¹. Συνεπώς, ιστορικά θα πρέπει να ειπωθεί ότι η κυπριακή έννομη τάξη αποδείχθηκε «πρωτοπόρος», σε σχέση με την ελληνική αντίστοιχη, όσον αφορά την θεσμοθέτηση άσκησης διοικητικής προσφυγής, επί των σχετικών διαφορών, ενώπιον ανεξάρτητου πρωτοβάθμιου οργάνου - διοικητικής αρχής, ανάγοντας την συγκεκριμένη προσφυγή σε βασικό βοήθημα των οικονομικών φορέων στις οικείες διαδικασίες πολύ νωρίτερα, απαιτώντας ωστόσο, αρχικώς, την τήρηση μιας πρόσθετης διοικητικής διαδικασίας έγγραφης ενημέρωσης της αναθέτουσας αρχής από τον ενδιαφερόμενο για την πρόθεση του να ασκήσει προσφυγή και για τους λόγους της¹², που ουδεποτε προβλέφθηκε στο Ελληνικό Δίκαιο.

3. Σύνθεση

Στην Ελλάδα η Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ συγκροτείται από τον Πρόεδρο, δέκα συμβούλους και τριάντα μέλη. Ο Πρόεδρος και οι σύμβουλοι επιλέγονται από συνταξιούχους δικαστές, συνταξιούχους προέδρους, αντιπροέδρους ή νομικούς συμβούλους του Νομικού Συμβουλίου του κράτους και από ομότιμους καθηγητές νομικών σχολών ΑΕΙ της χώρας. Ως μέλη της επιλέγονται πρόσωπα αποδεδειγμένου κύρους και υψηλής επιστημονικής κατάρτισης με ειδικευση στο πεδίο των δημοσίων συμβάσεων, τα οποία δεν προέρχονται αποκλειστικά από το πεδίο της νομικής επιστήμης.

Για την επιλογή του Προέδρου και των Συμβούλων δημοσιεύεται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, δημόσια πρόσκληση υποβολής αιτήσεων εκδήλωσης ενδιαφέροντος (υποψηφιότητας) από τους ενδιαφερόμενους. Η πρόσκληση δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και αναρτάται στον ιστότοπο του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Οι αιτήσεις υποβάλλονται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, εντός δέκα (10) ημερών από τη δημοσίευση της πρόσκλησης, μαζί με τα δικαιολογητικά που ορίζονται σε αυτή. Κατάλογος των υποψηφίων υποβάλλεται στην Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής, εντός δέκα (10) ημερών από τη λήξη της προθεσμίας εκδήλωσης ενδιαφέροντος, με μέριμνα του Υπουργού Δικαιοσύνης. Η επιλογή υποψηφίων για τις θέσεις των μελών διενεργείται από τα Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (Α.Σ.Ε.Π.), σύμφωνα με τη διαδικασία του ν. 4765/2021 (Α' 6). Ο διορισμός των μελών γίνεται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης¹³.

11 βλ. αρ. 19 παρ. 2 Ν. 104 (Ι)/2010

12 Βλ. αρ. 56 παρ. 2 Ν 101 (Ι)/2003

13 βλ. αρ. 348 Ν. 4412/2016 ως αναμορφώθηκε με το άρθρο 5 Ν. 4912/2022 πρβλ αιτιολογική έκθεση Ν. 4912/2022

Στην Κύπρο, η Α.Α.Π απαρτίζεται από 1 πρόεδρο και 4 άλλα μέλη. Τόσο ο Πρόεδρος όσο και τα μέλη διορίζονται από το Υπουργικό Συμβούλιο, κατόπιν πρότασης του Υπουργού Οικονομικών και αποτελούν πρόσωπα υψηλού επαγγελματικού και ηθικού επιπέδου. Ο Πρόεδρος είναι πρώην δικαστής και τουλάχιστον ένα από τα μέλη άσκησε το δικηγορικό επάγγελμα για τουλάχιστον 6 έτη. Παρέχουν τις υπηρεσίες τους κατά πλήρη και αποκλειστική απασχόληση και η θητεία τους είναι 5ετής με δικαίωμα ανανέωσης για μία επιπλέον περίοδο¹⁴. Η πλειοψηφία των μελών της και κατά την τρέχουσα σύνθεση της μέχρι την 17.01.2024 δεν είναι νομικοί, καθώς μονάχα ο πρόεδρός της τυγχάνει σήμερα πρώην δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Τα μέλη της ΑΑΠ έχουν σήμερα τις εξής επαγγελματικές ιδιότητες: α) Πρώην τραπεζικού β) Αρχιτέκτονα γ) Πολιτικού μηχανικού και δ) Οικονομολόγου¹⁵

Κατόπιν των ανωτέρω, παρατηρείται ο μεγαλύτερος αριθμός μελών της ΕΑΔΗΣΥ (Πρόεδρος + 10 Σύμβουλοι + 30 μέλη, ήτοι σύνολο 41 πρόσωπα), σε σύγκριση με τον αριθμό των μελών της ΑΑΠ (Πρόεδρος + 4 μέλη, δηλαδή σύνολο 5 πρόσωπα). Η διαφοροποίηση παρίσταται εύλογη, δεδομένης, της μικρότερης ποσοτικά, ύλης την οποία καλείται να διαχειριστεί η ΑΑΠ. Όσον αφορά την ειδικότητα των μελών των δύο αρχών, από το πεδίο της νομικής επιστήμης πρέπει να προέρχονται ο Πρόεδρος και οι δέκα Σύμβουλοι της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ (Συνταξιούχοι δικαστές, μέλη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, καθηγητές νομικών σχολών ΑΕΙ), όπως επίσης ο Πρόεδρος και τουλάχιστον ένα μέλος της Α.Α.Π. (πρώην δικαστής ο Πρόεδρος και πρόσωπο που άσκησε ο δικηγορικό λειτούργημα για 6 τουλάχιστον έτη ένα από τα μέλη). Τα λοιπά μέλη των δύο αρχών δύνανται να προέρχονται από άλλα επιστημονικά πεδία. Αυτό έχει ως πρακτική συνέπεια, να ορίζονται ως μέλη των δύο αρχών μηχανικοί, αρχιτέκτονες, βιολόγοι και άλλες ειδικότητες, πράγμα που δεν κρίνεται άστοχο, δεδομένης της τεχνικής φύσης πολλών ζητημάτων που καλούνται αυτές να αντιμετωπίσουν. Περαιτέρω, ο Πρόεδρος και οι Σύμβουλοι της ΕΑΔΗΣΥ αλλά και ο Πρόεδρος και τα μέλη της ΑΑΠ διορίζονται από το αντίστοιχο Υπουργικό Συμβούλιο εκάστης χώρας, στη μεν πρώτη περίπτωση κατόπιν πρότασης των Υπουργών Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και εν συνεχεία ακρόασης των προταθέντων από την Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής των Ελλήνων, στη δε δεύτερη κατόπιν πρότασης του κύπριου Υπουργού Οικονομικών. Ωστόσο τα μέλη της ΕΑΔΗΣΥ διορίζονται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, κατόπιν επιλογής τους από το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ). Τέλος, τόσο η θητεία του Προέδρου, των Συμβούλων και των μελών της ΕΑΔΗΣΥ, όσο και του Προέδρου και των μελών της ΑΑΠ είναι πενταετής, δυνάμενη, υπό ειδικότερες προϋποθέσεις, να επεκταθεί για άλλα πέντε έτη.

14 άρθρο 6 Ν. 104(Ι)/2010 και όμοια πρόβλεψη κανονισμού 3 ΚΔΠ 745/2003

15 βλ. επίσημη ιστοσελίδα ΑΑΠ

http://www.tra.gov.cy/aap/aap.nsf/page07_gr/page07_gr?OpenDocument ημερομηνία πρόσβασης 15.12.2022

4. Νομική φύση των δύο αρχών

Όσον αφορά την νομική φύση της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ θα πρέπει να αναφερθεί ότι αποτελεί μια ανεξάρτητη διοικητική αρχή που απολαμβάνει λειτουργικής ανεξαρτησίας, διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας, δεν υπόκειται σε έλεγχο από άλλα όργανα ή αρχές πλην της Βουλής (μέσω κοινοβουλευτικού ελέγχου) και του Ελεγκτικού Συνεδρίου (κατασταλτικός έλεγχος) και υποστηρίζεται διοικητικά από το Υπουργείο Δικαιοσύνης¹⁶. Η νέα Αρχή δεν αποτελεί συνεπώς δικαιοδοτικό όργανο¹⁷.

Όσον αφορά, τη νομική φύση της Α.Α.Π, σύμφωνα με τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, αποτελεί δευτεροβάθμιο διοικητικό όργανο ανώτερης ιεραρχικά βαθμίδας από τις αναθέτουσες αρχές. Συνηθίζει να αντιμετωπίζει, βέβαια, τον εαυτό της ως ένα μικρό Διοικητικό Δικαστήριο, που περιορίζεται πρωτίστως στον έλεγχο των τύπων αντί της ουσίας και που παρέχει υπέρμετρα ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας στις αναθέτουσες αρχές, για τις «τεχνικές κρίσεις».¹⁸ Η ΑΑΠ αποτελεί μια δευτεροβάθμια διοικητική – μη δικαστική αρχή για τον έλεγχο των αποφάσεων των αναθετουσών αρχών – διοίκησης¹⁹. Κατά την εξέταση της ιεραρχικής προσφυγής 38/2005 *Cybarco Ltd and Caramondani Bros Ltd v. Υπουργείου Συγκοινωνιών και Έργων* ημ. 08/09/2005 κρίθηκε ότι αυτή αποτελεί μη δικαστικό όργανο²⁰. Αν και λειτουργεί ως οιονεί Διοικητικό Δικαστήριο αποτελεί ως προς το καθεστώς της αναθεωρητική ουσιαστικά Αρχή²¹.

Αμφότερες οι υπό εξέταση Αρχές, αποτελούν συνεπώς, διοικητικές αρχές ή διοικητικά όργανα. Η μεν Αρχή Εξέτασης Προδικαστικών Προσφύγων (ΑΕΠΠ), η οποία συγχωνεύθηκε στην Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (ΕΑΔΗΣΥ), είχε χαρακτηριστεί και ως οιονεί δικαστικό όργανο προικοδοτημένο με τη φοβερή εξουσία ακύρωσης πράξεων των αναθετουσών αρχών²². Αλλά και το διάδοχο σχήμα της ΕΑΔΗΣΥ είναι μια ανεξάρτητη διοικητική αρχή που απολαμβάνει λειτουργικής ανεξαρτησίας, διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας, δεν υπόκειται σε έλεγχο από άλλα όργανα ή αρχές πλην της Βουλής (μέσω κοινοβουλευτικού ελέγχου) και του Ελεγκτικού Συνεδρίου (κατασταλτικός έλεγχος) και υποστηρίζεται διοικητικά από το Υπουργείο Δικαιοσύνης²³. Το ελληνικό μοντέλο εξέτασης διοικητικών προσφυγών του σταδίου σύναψης δημοσίων συμβάσεων, δεν αποτελεί συνεπώς

16 βλ. άρθρο 347 παρ. 4 Ν. 4412/2016 ως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 5 του Ν. 4912/2022

17 βλ. Έκθεση Διαβούλευσης Ν. 4912/2022

18 βλ. την ομόφωνη απόφαση της Πλήρους Ολομέλειας στην υπόθεση Συμβούλιο Αποχετεύσεων Λευκωσίας v. Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών (2007) 3 Α.Α.Δ 568 *Αμιλιανίδης Α. «Τακτικιστικές προσφυγές στην Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών. Σχόλιο σε μια κυβερνητική δήλωση», 08.01.2020 <https://dikaiosyni.com/katigories/arhtra/taktikistikes-prosfyges-stin-anathewritiki-arxi-prosforwn-sxolio-se-mia-kivernitiki-dilwsi/> ημερομηνία πρόσβασης 20.12.2022

19 Ιουλιανού Σ, ΕφημΔΔ 6/2014 σελ. 776-782*, Συμβούλιο Αποχετεύσεων Λευκωσίας v ΑΑΠ 2007 3 ΑΑΔ 568

20 Αμιλιανίδης Α., Κυπριακό Δίκαιο δημοσίων συμβάσεων 2007 σελ. 322

21 Κληρίδης Χ. Το Κυπριακό νομικό σύστημα, 2017 σελ. 119

22 βλ. Κιτσός Ι., ΘΠΔΔ 2-3/2021 σελ. 139 επ.

23 βλ. άρθρο 347 παρ. 4 Ν. 4412/2016 ως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 5 του Ν. 4912/2022

δικαιοδοτικό όργανο.²⁴ Από την άλλη η Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών (ΑΑΠ) Κύπρου, έχει λεχθεί ότι αν και λειτουργεί ως οιοσδήποτε διοικητικό δικαστήριο αποτελεί ως προς το καθεστώς της Αναθεωρητικής ουσιαστικά Αρχή²⁵. Από την έναρξη λειτουργίας της το 2004 μέχρι και σήμερα είναι και αυτή μία δευτεροβάθμια διοικητική – μη δικαστική κυπριακή Αρχή.

5. Οργάνωση εκάστης Αρχής

Έδρα του νέου σχήματος της ΕΑΔΗΣΥ είναι ο Νομός Αττικής²⁶. Διαθέτει οικονομική αυτοτέλεια, ίδια έσοδα και ίδιο προϋπολογισμό που τροφοδοτείται από την καταβολή της κράτησης 0,1 % επί όλων των συμβάσεων που υπάγονται στους Ν. 4412/2016 και 4413/2016 αξίας άνω των 1.000,00 ευρώ²⁷. Στο προηγούμενο σχήμα της ΑΕΠΠ που συγχωνεύτηκε δια απορροφήσεως από την ΕΑΔΗΣΥ είχαν θεσμοθετηθεί εκατόν είκοσι τρεις οργανικές θέσεις προσωπικού²⁸, ώστε θεσμοθετημένες οργανικές θέσεις μόνιμου προσωπικού διαθέτει και το νέο σχήμα που προέκυψε. Για την επιστημονική υποστήριξη της άσκησης των αρμοδιοτήτων της, η νέα Αρχή της Ελλάδας, έχει πρόσβαση στην εφαρμογή της νομολογίας του Ολοκληρωμένου Συστήματος Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης (ΟΣΔΔΥ-ΔΔ) και στο Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα του Ελεγκτικού Συνεδρίου, κατόπιν εγκρίσεως σχετικού αιτήματος της, από τα αντίστοιχα δικαστήρια και σύμφωνα με τους όρους που τίθενται από αυτά.²⁹ Όργανα διοίκησης της Αρχής είναι ο Πρόεδρος και το Εκτελεστικό Συμβούλιο που αποτελείται από τον Πρόεδρο και τους συμβούλους, ενώ οι αποφάσεις της λαμβάνονται κατά κανόνα από το εκτελεστικό συμβούλιο και κατ' εξαίρεση από τον πρόεδρο, την επταμελή επιτροπή της παρ. 5 του άρθρου 353 Ν. 4412/2016 ή από κλιμάκιο³⁰.

Όσον αφορά την οργάνωση της Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών της Κύπρου, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι έδρα της είναι η Λευκωσία και οι εργασίες της διεξάγονται είτε εκεί, είτε σε επαρχιακά γραφεία που μπορούν να συσταθούν με απόφαση της³¹. Το κονδύλι για την λειτουργία της συμπεριλαμβάνεται στον ετήσιο προϋπολογισμό της Κυβέρνησής μετά από εισήγησή της, ενώ η διαχείριση του κονδυλίου επαφίεται στην κρίση της³². Τα καθήκοντα του Προέδρου περιλαμβάνουν την κατάρτιση της ημερήσιας διάταξης των συνεδριάσεών της, η οποία διάταξη κοινοποιείται στα μέλη τουλάχιστον την προηγούμενη ημέρα

24 βλ. Έκθεση Διαβούλευσης Ν. 4912/2022

25 Κληρίδης Χ. Το Κυπριακό Νομικό Σύστημα, 2017 σελ. 119

26 βλ. αρ. 1 παρ. 1 ΠΔ 38/2017

27 αρ. 350 παρ. 1 και 3 Ν. 4412/2016

28 βλ. αρ. 9 ΠΔ 57/2017 συνδυαστικά με αρ. 357 Ν. 4412/2016

29 βλ. άρθρο 354 Ν. 4412/2016 ως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 11 του Ν. 4912/2022

30 βλ. άρθρο 353 παρ 1 Ν. 4412/2016 ως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 10 Ν. 4912/2022

31 Βλ. άρθρο 4 παρ 2 Ν. 104(Ι)/2010

32 Βλ. άρθρο 4 παρ 3 Ν. 104(Ι)/2010

της συνεδρίας³³. Όμοια πρόνοια όσον αφορά την κατάρτιση των ημερήσιων συνεδριάσεων από τον Πρόεδρο περιελάμβανε και ο προισχύων κανονισμός 9 (περίπτωση 3), της Κανονιστικής Διοικητικής Πράξης 745/2003. Στο Γραφείο της Αρχής υπηρετεί αριθμός δημοσίων υπαλλήλων που καθορίζεται από το Υπουργικό Συμβούλιο οι οποίοι αποσπώνται για την εκτέλεση των καθηκόντων τους εκεί³⁴ ενώ δεν έχουν θεσμοθετηθεί μέχρι στιγμής οργανικές θέσεις μόνιμου προσωπικού. Επικεφαλής της ΑΑΠ είναι ο Πρόεδρος της, ενώ ο γραμματέας είναι υπεύθυνος για το Γραφείο της Αρχής και ενεργεί σύμφωνα με οποιοσδήποτε οδηγίες που δυνατόν να δοθούν σε αυτόν από τον Πρόεδρο. Επίσης διαβιβάζει κάθε απόφαση της Αρχής σε κάθε άλλη αρμόδια αρχή ή πρόσωπο, τηρεί την αλληλογραφία και τα αρχεία και τα θέτει στη διάθεση κάθε μέλους, αν αυτό ζητηθεί από το μέλος, για την εκτέλεση των καθηκόντων του³⁵.

Κατόπιν των ανωτέρω, παρατηρείται ότι η οικονομική λειτουργία της ΕΑΔΗΣΥ συνδέεται με την κατάρτιση δικού της προϋπολογισμού και την είσπραξη δικών της εσόδων, ενώ η αντίστοιχη λειτουργία της ΑΑΠ περιλαμβάνει την διαχείριση κονδυλίου που συμπεριλαμβάνεται μετά από εισήγηση της στον ετήσιο προϋπολογισμό της Κυβέρνησης. Στην ΑΑΠ δεν έχουν θεσμοθετηθεί οργανικές θέσεις μόνιμου προσωπικού προς υποστήριξη της, με συνέπεια το προσωπικό της να προκύπτει από αποσπάσεις προσωπικού από την Κυπριακή Δημόσια Υπηρεσία, πράγμα που δεν συμβαίνει στην ΕΑΔΗΣΥ όπου υφίστανται αντίστοιχες θεσμοθετημένες οργανικές θέσεις. Τέλος, επικεφαλής της ΑΑΠ είναι ο Πρόεδρος της, ενώ όργανα διοίκησης της ΕΑΔΗΣΥ είναι ο Πρόεδρος, και το Εκτελεστικό Συμβούλιο της.

6. Υλική και χρονική αρμοδιότητα

Στην υλική αρμοδιότητα της Ε.Α.Δ.Η.Σ.Υ υπάγεται η εξέταση όλων των προδικαστικών προσφυγών του σταδίου σύναψης δημοσίων συμβάσεων για διαφορές που αφορούν ανάθεση συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών προϋπολογισθείσας αξίας μεγαλύτερης των 30.000€ χωρίς ΦΠΑ, πλην των συμβάσεων για κοινωνικές και άλλες ειδικές υπηρεσίες και των συμβάσεων ενεργειών τεχνικής βοήθειας για τις οποίες το όριο θεμελίωσης αρμοδιότητας της υπερβαίνει τις 60.000 € χωρίς ΦΠΑ³⁶.

Από την άλλη, η Α.Α.Π μπορεί να εξετάσει ένα διαγωνισμό εάν ο προϋπολογισμός της σύμβασης για Προμήθειες και Υπηρεσίες υπερβαίνει τις: €140 000 για την Κεντρική Διοίκηση, €215 000 για τους Οργανισμούς Δημοσίου Δικαίου και τις Αρχές Τοπικής Αυτοδιοίκησης, €431 000 για τους Οργανισμούς Κοινής Ωφελείας, Τομέας Άμυνας και Ασφάλειας. Επιπλέον, εάν

33 Βλ. άρθρο 11 παρ 3 Ν. 104(Ι)/2010

34 Βλ. άρθρο 13 παρ 1 Ν. 104(Ι)/2010

35 Βλ. άρθρο 13 παρ 3 Ν. 104(Ι)/2010

36 Βλ. άρθρο 345 παρ. 1 ως τροποποιήθηκε με το άρθρο 134 Ν. 4782/2021 συνδυαστικά με τα άρθρα 118 παρ. 1 και 328 παρ. 1 Ν. 4412/2016 ως ισχύει

ο προϋπολογισμός της σύμβασης για Έργα υπερβαίνει τις: €500 000 για την Κεντρική Διοίκηση, τους Οργανισμούς Δημοσίου Δικαίου και τις Αρχές Τοπικής Αυτοδιοίκησης και €5.382.000 για τους Οργανισμούς Κοινής Ωφελείας και τον Τομέα Αμυνας και Ασφάλειας (χρηματικά όρια για την διετία 1/1/2022-31/12/2023). Ακόμη, μπορεί να εξετάσει ένα διαγωνισμό εάν ο προϋπολογισμός της σύμβασης για Συμβάσεις Παραχώρησης υπερβαίνει τις 500 000 €³⁷.

Αναφορικά με την χρονική αρμοδιότητα της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ, η προδικαστική προσφυγή θα πρέπει να εξεταστεί εντός 30 ημερών από την κατάθεσή της και η απόφαση της Αρχής θα πρέπει να εκδοθεί εντός 20 ημερών από την εξέταση της. Δηλαδή θα πρέπει να εκδοθεί απόφαση της Αρχής εντός 50 ημερών από την κατάθεση προσφυγής³⁸

Όσον αφορά τη χρονική αρμοδιότητα της ΑΑΠ, η εν λόγω Αρχή θα πρέπει α) εντός 2 εργασίμων ημερών από την κατάθεση της ιεραρχικής προσφυγής να την κοινοποιήσει στην Αναθέτουσα Αρχή, β) εντός 2 εργασίμων ημερών από την κοινοποίηση της προσφυγής να συζητήσει το αίτημα χορήγησης προσωρινών μέτρων, γ) εντός 5 εργασίμων ημερών από την κοινοποίηση της προσφυγής να εκδώσει την απόφαση της επι του αιτήματος χορήγησης προσωρινών μέτρων και δ) εντός σύντομης προθεσμίας να εξετάσει την ιεραρχική προσφυγή³⁹. Η απόφαση επί της ιεραρχικής προσφυγής θα πρέπει να εκδοθεί εντός 45 ημερών από την εξέταση και την ολοκλήρωση των ακροάσεων⁴⁰. Η εξέταση – ακρόαση των παραπομπών από την Αρμόδια Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων και η έκδοση τελικών συμπερασμάτων θα πρέπει να λάβουν χώρα σε σύντομη προθεσμία⁴¹. Η απόφαση της ΑΑΠ επι των παραπομπών από την Αρμόδια Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων θα πρέπει να λάβει χώρα εντός 45 ημερών από την ολοκλήρωση της εξέτασης και των ακροάσεων της παραπομπής⁴².

Έτσι, το Ελληνικό Δίκαιο έχει υιοθετήσει ένα ενοποιητικό, ως προς τα είδη των δημοσίων συμβάσεων, σχήμα, διευρύνοντας την τυλική αρμοδιότητα της αρμόδιας ανεξάρτητης διοικητικής αρχής, θέτοντας χαμηλότερα χρηματικά «κατώφλια» θεμελίωσης της, σε σύγκριση με το κυπριακό αντίστοιχο. Για παράδειγμα η ΕΑΔΗΣΥ μπορεί να εξετάσει διαφορά επί δημόσιας σύμβασης προμήθειας αγαθών της κεντρικής διοίκησης, χρηματικής αξίας ανώτερης των 30.000 ευρώ, ενώ η ΑΑΠ, χρηματικής αξίας ανώτερης των 140.000 ευρώ. Επιπλέον όμως, η αρμοδιότητα της ΑΑΠ, παρότι ακυρωτικής φύσης, δύναται να επεκτείνεται και α) στην διαταγή τροποποίησης ή μεταρρύθμισης παράνομων όρων προδιαγραφών και β) στην εξέταση παραπομπών από το Γενικό Λογιστήριο της Δημοκρατίας, ως Αρμόδιας

37 Βλ. τροποποιητικό Ν. 83(Ι)/2019

38 Βλ. άρθρο 365 παρ 4 Ν. 4412/2016, συνδυαστικά με αρ. 13 παρ. 2 ΠΔ 39/2017 και άρθρο 18 παρ. 3 ΠΔ 39/2017

39 Βλ. άρθρο 25 Ν. 104/2010

40 Βλ. άρθρο 25 Ν. 104(Ι)/2010

41 Βλ. αρ. 31 Α παρ 5 Ν. 104(Ι)/2010

42 Βλ. αρ. 31 Α παρ 6 Ν. 104(Ι)/2010

Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων, αντίστοιχες δυνατότητες που δεν προβλέπονται για την ΕΑΔΗΣΥ. Όσον αφορά όμως και το χρονοδιάγραμμα έκδοσης αποφάσεων από τις δύο ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, η απόφαση της ΑΑΠ εκδίδεται μέσα σε 45 ημερολογιακές ημέρες από την ολοκλήρωση της ακρόασης, ενώ η απόφαση της ΕΑΔΗΣΥ εκδίδεται μέσα σε αποκλειστική προθεσμία 20 ημερών από την ημερομηνία εξέτασης της προσφυγής. Συνεπώς, τυγχάνει μικρότερο το χρονικό διάστημα έκδοσης απόφασης από το όργανο της Ελλάδας, ωστόσο πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός, ότι η προφορική ακρόαση στην διαδικασία εξέτασης της προσφυγής ενώπιον της ΕΑΔΗΣΥ είναι δυνατή, όπως αναλύεται παρακάτω.

7. Διαδικασία εξέτασης διοικητικών προσφυγών

Μετά την κατάθεση της προδικαστικής προσφυγής και την καταχώρισή της στο αρχείο της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ ο προεδρεύων του σχηματισμού, που θα εξετάσει την προδικαστική προσφυγή, ορίζει εισηγητή ένα εκ των μελών του οικείου σχηματισμού⁴³. Ο εισηγητής πρέπει να προσκομίσει εισήγηση και για την νομική και ουσιαστική βασιμότητα της προσφυγής με συνοπτική έκθεση των δεδομένων που λήφθηκαν υπόψη για τη προτασόμενη λύση αλλά και κρίση επί του αιτήματος αναστολής εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης και ορισμού κατάλληλων προσωρινών μέτρων.⁴⁴ Η προσφυγή εξετάζεται από κλιμάκιο, που ορίζεται κατά τη διαδικασία του άρθρου 6 του Κανονισμού Λειτουργίας της Αρχής.⁴⁵

Για την εξέταση των προδικαστικών προσφυγών η ΕΑΔΗΣΥ συνεδριάζει και λαμβάνει αποφάσεις σε τριμελή κλιμάκια, που αποτελούνται από ένα σύμβουλο ως πρόεδρο και δυο μέλη της Αρχής, τουλάχιστον ένα από τα οποία πρέπει να έχει την ιδιότητα του νομικού. Κάθε κλιμάκιο συνεδριάζει ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου του. Κατ' εξαίρεση όταν πρόκειται για υπόθεση μείζονος σπουδαιότητας ή προκειμένου να μην υπάρξει κίνδυνος έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων, ο πρόεδρος μπορεί με πράξη του να ορίσει την εξέταση προδικαστικής προσφυγής από το Εκτελεστικό Συμβούλιο με εισηγητή έναν από τους Συμβούλους, επικουρούμενο από μέλος της Αρχής.⁴⁶

Όσον αφορά τη δυνατότητα προφορικής ακρόασης των μερών ενώπιον της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ, σημαντική προσθήκη με το Ν. 4782/2021 αποτελεί πλέον η δυνατότητα του προσφεύγοντος, του παρεμβαίνοντος ή της αναθέτουσας αρχής, να αιτηθούν να αναπτύξουν προφορικά τους ισχυρισμούς τους επί των λόγων της προσφυγής, με ταυτόχρονη δυνατότητα του προεδρεύοντος του αρμόδιου κλιμακίου να τους καλεί σε ακρόαση, σε συγκεκριμένη ημέρα και ώρα, η οποία δεν μπορεί να ορίζεται

43 βλ. άρθρο 12 παρ. 1 ΠΔ 39/2017

44 βλ. άρθρο 12 παρ. 2 ΠΔ 39/2017 * Μαυρίδης Σ., Δημόσιο Δίκαιο, Τεύχος 4^ο/2017, σελ. 353-371, * Δετσαρίδης Χ., Η προδικαστική προσφυγή στο στάδιο ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, 2019, σελ. 440

45 Βλ. άρθρο 13 παρ. 1 ΠΔ 39/2017

46 Βλ. άρθρο 353 παρ. 4 Ν. 4412/2016 ως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 10 Ν. 4912/2022

αργότερα από την ημέρα και ώρα εξέτασης της προσφυγής. Τέτοια δυνατότητα ακρόασης δεν προβλέπεται για τη διαδικασία χορήγησης προσωρινών μέτρων. Ενώ η κλήση για ακρόαση κοινοποιείται στα εμπλεκόμενα μέρη με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου 5 ημέρες πριν από την ορισθείσα ημερομηνία ακρόασης.⁴⁷

Όσον αφορά τις συνεδριάσεις της Α.Α.Π δίνεται πρώτα ο λόγος στον αιτητή για να αναπτύξει τους λόγους ακύρωσης που αναφέρονται στο έντυπο της προσφυγής (ΑΑΠ -1) και στην συνέχεια στην Αναθέτουσα Αρχή για να απαντήσει και να επεξηγήσει οποιοδήποτε σημείο της έκθεσης της. Δικαίωμα δευτερολογίας έχουν και τα δυο μέρη με την ίδια σειρά. Δεν επιτρέπεται διάλογος μεταξύ των μερών αλλά μέσω του Προέδρου μπορούν αυτά να υποβάλλουν ερωτήματα το ένα προς το άλλο. Ερωτήματα μπορούν να θέτουν ο Πρόεδρος και τα μέλη της Αρχής, ενώ ο πρόεδρος μπορεί να ζητά και την παρουσίαση οποιονδήποτε σχετικών με την υπόθεση εγγράφων και στοιχείων. Η απόφαση όταν ετοιμαστεί, μετα την ολοκλήρωση της διαδικασίας, κοινοποιείται στα μέρη με το έντυπο ΑΑΠ- 4.⁴⁸ Ο Πρόεδρος ή το μέλος που ασκεί καθήκοντα Προέδρου και άλλα δύο μέλη αποτελούν απαρτία. Αν ο Πρόεδρος ή οποιοδήποτε μέλος της Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών έχει οποιοδήποτε οικονομικό ή άλλο συμφέρον, άμεσο ή έμμεσο, σε σχέση με οποιαδήποτε εξεταζόμενη από αυτήν διαδικασία ανάθεσης σύμβασης ή έχει οποιαδήποτε ιδιάζουσα σχέση ή οποιαδήποτε εξ αίματος ή εξ αγχιστείας συγγένεια μέχρι του τέταρτου βαθμού με οποιοδήποτε πρόσωπο που έχει πρόδηλο οικονομικό ή άλλο συμφέρον στην εν λόγω διαδικασία, οφείλει να αποκαλύψει το συμφέρον, τη σχέση ή τη συγγένεια αυτή στην Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών και να αποσυρθεί από τη σχετική συνεδρία.⁴⁹ Όμοιες πρόνοιες περιείχε και ο κανονισμός 8 περιπτώσεις 1 έως 3 της ΚΔΠ 745/2003 δυνάμει του Ν. 101(Ι)/2003.⁵⁰

Παρατηρείται έτσι ότι, η διαδικασία εξέτασης της ιεραρχικής προσφυγής του Ν. 104(Ι)/2010 ενώπιόν της ΑΑΠ, περιλαμβάνει ουσιαστική αντιμωλία, ακρόασεις και προφορικότητα και τα μέρη μπορούν να αναπτύξουν τις απόψεις τους ενώπιον της Αρχής. Ο Πρόεδρος και τα μέλη της Αρχής έχουν τη δυνατότητα να ζητούν διευκρινίσεις από τα μέρη, ενώ απαγορεύεται η διαλογική συζήτηση μεταξύ των μερών. Μπορούν όμως να υποβάλλουν ερωτήματα, το ένα στο άλλο, μέσω του Προέδρου. Κατά κανόνα τα μέρη καλούνται, λοιπόν, για ακρόαση κατά την εξέταση της ιεραρχικής προσφυγής. Σε κάθε περίπτωση όμως, η Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών δύναται να εξετάζει συνοπτικά και να απορρίπτει προσφυγή την οποία κρίνει αβάσιμη, χωρίς να καλείται ενώπιον της ο ενδιαφερόμενος ή, ανάλογα με την περίπτωση, η αναθέτουσα αρχή ή ο αναθέτων φορέας.⁵¹

47 Βλ. άρθρο 365 παράγραφος 4 Νόμος 4412 /2016 όπως επίσης Μικρούλας Η., ΕφΔΔ 2-3/2021 σελ. 204 επ.

48 Ιουλιανού Σ., ΕφημΔΔ 5/2012, σελ 716-722, βλ. και www.tra.gov.gr/Χρήσιμες Πληροφορίες/Διαδικασία Εξέτασης, ημερομηνία πρόσβασης 04.01.2023

49 Βλ. άρθρο 10 παρ. 1, 3 Ν. 104(Ι)/2010

50 βλ. και Αιμιλιανίδης Α Κυπριακό Δίκαιο δημοσίων συμβάσεων 2007, σελ 313

51 Βλ. Ιστοσελίδα Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών (ΑΑΠ) - Χρήσιμες Πληροφορίες, Διαδικασία εξέτασης αιτήματος προσωρινών μέτρων και διαδικασία εξέτασης προσφυγής, <http://www.tra.gov.cy/aap/aap.nsf/All/64>

Ένα «γκρίζο» όμως σημείο της διαδικασίας ενώπιον της Α.Α.Π θα μπορούσε να θεωρηθεί το γεγονός ότι δεν προβλέπεται «παρέμβαση» τρίτου, στη διαδικασία ενώπιον της, δηλαδή η Αρχή, δεν έχει υποχρέωση να καλεί ενώπιον της για ακρόαση τον επιτυχόντα προσφοροδότη, καθώς είχε κριθεί ότι δεν είναι όργανο πειθαρχικής φύσης, ώστε να απαιτείται η εφαρμογή των αρχών της φυσικής δικαιοσύνης σε σχέση με τους επιτυγχόντες προσφοροδότες, αν και με εύλογα επιχειρήματα υποστηριζόταν και το αντίθετο⁵² Ειδικότερα υποστηριζόταν η άποψη, ότι το γεγονός ότι δεν προβλέπεται από το νόμο δικαίωμα ακρόασης του επιτυχόντα προσφοροδότη, δεν σημαίνει ότι αποκλείεται αυτό, εφόσον αντικείμενο της ιεραρχικής προσφυγής είναι ο έλεγχος της ανάθεσης του έργου και ο επιτυχών προσφοροδότης επηρεάζεται άμεσα από τυχόν απόφαση για ακύρωση της ανάθεσης του έργου, η οποία είναι δυσμενούς φύσης για αυτόν⁵³. Εν τούτοις, κάτι τέτοιο δεν εφαρμόζεται από την ΑΑΠ στη πλειοψηφία των περιπτώσεων.

8. Αποφάσεις

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο οι αποφάσεις των δύο αρχών αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις, δυνάμενες να προσβληθούν μετέπειτα δικαστικώς. Κατόπιν της έκδοσης τους, οι αναθέτουσες αρχές είναι υποχρεωμένες να συμμορφώνονται με αυτές κατά ρητή νομοθετική επιταγή, παρότι υφίσταται το ενδεχόμενο αργότερα να ανατραπούν με δικαστική απόφαση.⁵⁴ Η αναθέτουσα αρχή στην Ελλάδα ακόμη και αν ασκήσει αίτηση αναστολής στο αρμόδιο δικαστήριο κατά της απόφασης της ΕΑΔΗΣΥ, πρέπει να συμμορφωθεί, εκτός αν εκδοθεί από το δικαστήριο προσωρινή διαταγή αναστολής εκτέλεσης της διαδικασίας⁵⁵

Κατά την έκδοση της απόφασης της, η ΑΑΠ δεσμεύεται ως προς τον εφαρμοστέο κανόνα από τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου (ακόμη και από τις αποφάσεις των Ανωτάτων Διοικητικών Δικαστηρίων της Ελλάδας και της Γαλλίας τις οποίες ενσωματώνει στις αποφάσεις του το Ανώτατο Δικαστήριο) και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς η νομολογία αποτελεί πηγή του διοικητικού δικαίου στην Κύπρο, όπου ισχύει και εφαρμόζεται η αρχή του δεσμευτικού προηγούμενου. Από την άλλη, οι νομολογιακοί κανόνες του

7712693C9DC7B1C2257DD4004778C0?OpenDocument ημερομηνία πρόσβασης 04.01.2023, Βλ. και αρ. 20 παρ. 5 Ν. 104/2010, όπως επίσης και ιεραρχική προσφυγή 48/2006 Luce Lefteris Ataliotis Ltd v, Δήμου Πάφου ημερ. 23/5/2006* Αιμιλιανίδης Α. Κυπριακό Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων, 2007 σελ. 322

52 Βλ. G P IRON WOOD MAKERS LTD v. ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΣΩ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ ΠΡΟΣΦΟΦΩΝ κ.α, Υπόθεση Αρ. 959/2004, 17 Ιανουαρίου 2006, ΑΑΔ* Βλ. Αιμιλιανίδης Α., Κυπριακό Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων 2007, σελ. 321

53 λ. εταιρεία Medvision Ltd v. ΑΑΠ Υποθ. 1482/2005 ημερ. 15.01.2007, ΑΑΔ

54 βλ. Άρθρο 367 παράγραφος 3 νόμος 4412 του 2016 και άρθρο 18 παράγραφος 5 προεδρικού διατάγματος 39/2017 όπως επίσης άρθρο 15 παράγραφος 2 νόμου 104 (I)2010, AGF Trading Engineering Ltd v. Υπουργείου Υγείας Υπόθεση αρ. 1253/2005 ημερομηνίας 7/3/2007 ΑΔ, * απόφαση Ανωτάτου δικαστηρίου στην υπόθεση Podium Engineering Ltd v. ΑΑΠ προσφυγή με αριθμό 512/2008 ημερ. 12.10.2010, * Συμβούλιο Αποχετεύσεων Λάρνακας v. Telmen Ltd AD 2022

55 βλ. Κυβελος Σ., Διδικ 4/2019 σελ. 574-577

Συμβουλίου της Επικρατείας είναι πολύ σημαντικοί και λαμβάνονται σε μεγάλο βαθμό υπόψη ιδίως σε περίπτωση κενών της διοικητικής νομοθεσίας κατά την έκδοση της απόφασης της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ, ωστόσο δεν είναι δεσμευτικοί (ή τουλάχιστον αμφισβητείται) για την ΕΑΔΗΣΥ, όπως είναι οι αντίστοιχοι νομολογιακοί κανόνες του Ανωτάτου Δικαστηρίου για την ΑΑΠ στην Κύπρο.⁵⁶ Σήμερα γίνεται πλέον δεκτό ότι δεν υφίσταται δυνατότητα προσφυγής των κυπριακών αναθετουσών αρχών, κατά αποφάσεων της ΑΑΠ, ενώπιον του Διοικητικού Δικαστηρίου, προς αποφυγή «ενδοστρεφών δικών» εντός της Διοίκησης⁵⁷

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο οι αποφάσεις των δύο αρχών αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις, δυνάμενες να προσβληθούν μετέπειτα δικαστικώς. Κατόπιν της έκδοσης τους, οι αναθέτουσες αρχές είναι υποχρεωμένες να συμμορφώνονται με αυτές, κατά ρητή νομοθετική επιταγή, παρότι υφίσταται το ενδεχόμενο αργότερα να ανατραπούν με δικαστική απόφαση^{58, 59}. Ωστόσο, ούτε στο θεσμικό πλαίσιο της Ελλάδας ούτε σε εκείνο της Κύπρου προβλέπονται ρητά χρονικά περιθώρια συμμόρφωσης των αναθετουσών αρχών, πλην της περίπτωσης έκδοσης απόφασης της ΑΑΠ για καταβολή εξόδων, η οποία προβλέπεται ρητά ότι θα πρέπει να εφαρμόζεται εντός 15 ημερών από την κοινοποίηση της⁶⁰. Ούτε για τις αποφάσεις της ΕΑΔΗΣΥ, ούτε για τις αποφάσεις της ΑΑΠ προβλέπεται επιβολή τυχόν κυρώσεων ή θεσμοθέτηση πειθαρχικής ευθύνης στην αναθέτουσα αρχή σε περίπτωση μη συμμόρφωσης της, ούτε βέβαια μηχανισμός ελέγχου και καθοδήγησης της συμμόρφωσης τους. Ακόμη, κατά την έκδοση της απόφασης της, η ΑΑΠ δεσμεύεται ως προς τον εφαρμοστέο κανόνα από τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου καθώς η νομολογία αποτελεί πηγή του διοικητικού δικαίου στη Κύπρο, όπου ισχύει και εφαρμόζεται η αρχή του δεσμευτικού προηγούμενου. Από την άλλη, οι νομολογιακοί κανόνες του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι πολύ σημαντικοί και λαμβάνονται σε μεγάλο βαθμό υπόψη ιδίως σε περίπτωση κενών της διοικητικής νομοθεσίας, κατά την έκδοση της απόφασης της ΕΑΔΗΣΥ, ωστόσο δεν είναι δεσμευτικοί (ή τουλάχιστον αμφισβητείται)⁶¹.

Συγκρίνοντας τέλος τη δυνατότητα προσβολής των αποφάσεων των παραπάνω ανεξάρτητων διοικητικών αρχών των δύο κρατών, ενώπιον του Δικαστηρίου, το άρθρο 32 του Ν. 104/2010 προβλέπει πως κάθε απόφαση, είτε πράξη είτε παράλειψη της ΑΑΠ, υπόκειται σε προσφυγή στο Διοικητικό Δικαστήριο,

56 βλ. Καραγκούνη Β., ΚΥΝΕ 2/2021 σελ. 195-200, * Σπηλιωτόπουλος Ε., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, 2010 σελ. 64 επ.

57 βλ. Ιουλιανού Σ., ΕφημΔΔ 5/2012, σελ. 716-722

58 βλ. Άρθρο 367 παράγραφος 3 νόμος 4412 του 2016 και άρθρο 18 παράγραφος 5 προεδρικού διατάγματος 39/2017 όπως επίσης άρθρο 15 παράγραφος 2 νόμου 104 (Ι)2010, *AGF Trading Engineering Ltd v. Υπουργείου Υγείας Υπόθεση αρ. 1253/2005 ημερομηνίας 7/3/2007 ΑΔ, * απόφαση Ανωτάτου δικαστηρίου στην υπόθεση Podium Engineering Ltd v. ΑΑΠ προσφυγή με αριθμό 512/2008 ημερ. 12.10.2010, *Συμβούλιο Αποχτετεύσεων Λάρνακας v. Telmen Ltd AD 2022

59 βλ. Κυβελος Σ, Διδικ 4/2019, σελ. 574-577

60 βλ. αρ. 15 παρ. 3 Ν 104 (Ι)2010

61 βλ. Καραγκούνη Β. ΚΥΝΕ 2/2021 ο.π., Σπηλιωτόπουλος Ε. Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, 2010 σελ. 64 επ.

κατά τις διατάξεις του άρθρου 146 του Συντάγματος. Παρά το γεγονός ότι υπό το προγενέστερο καθεστώς του Ν. 101/2003 γινόταν δεκτό ότι τέτοιο δικαίωμα υφίστατο για τις μη κεντρικές αναθέτουσες αρχές⁶², μετά την θέση σε ισχύ του Ν. 104 (Ι)/2010 και υπό την κρατούσα, σήμερα άποψη, γίνεται δεκτό ότι τέτοιο δικαίωμα δεν έχουν οι αναθέτουσες αρχές, προς αποφυγήν “ενδοστρεφών εντός της διοίκησης” δικών⁶³. Αντιθέτως, κατά το άρθρο 346, παράγραφος 2, τελευταίο εδάφιο, του Νόμου 4412/2016 στην Ελλάδα, δικαίωμα άσκησης αίτησης ακύρωσης και αίτησης αναστολής, ενώπιον των αρμόδιων διοικητικών δικαστηρίων, κατά των αποφάσεων της ΕΑΔΗΣΥ (πρώην ΑΕΠΠ), παρέχεται ρητά, σε όλες τις αναθέτουσες αρχές, είτε κεντρικές είτε μη κεντρικές. Συνεπώς, παρατηρείται ότι υφίσταται σημαντική διαφοροποίηση ως προς τη δυνατότητα δικαστικής προσβολής των αποφάσεων των δύο ανεξάρτητων οργάνων, Κύπρου και Ελλάδας, από τις αναθέτουσες αρχές τους.

9. Συμπεράσματα

Κατόπιν παράθεσης των ανωτέρω δεδομένων και συγκριτικής προσέγγισης τους, όσον αφορά τις δύο υπό κρίση αρχές, δύνανται να συναχθούν συγκεκριμένα συμπεράσματα.

Έτσι, οι δύο υπό εξέταση Αρχές ομοιάζουν στα κάτωθι:

1. Αμφότερες, αποτελούν διοικητικές αρχές ή διοικητικά όργανα που απολαμβάνουν αυξημένες εγγυήσεις λειτουργικής ανεξαρτησίας
2. Τόσο ο Πρόεδρος και οι δέκα Σύμβουλοι της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ, όπως επίσης ο Πρόεδρος και τουλάχιστον ένα μέλος της Α.Α.Π. πρέπει να προέρχονται από το πεδίο της νομικής επιστήμης. Τα λοιπά μέλη των δύο αρχών δύνανται να προέρχονται από άλλα επιστημονικά πεδία.
3. Ο Πρόεδρος και οι Σύμβουλοι της ΕΑΔΗΣΥ αλλά και ο Πρόεδρος και τα μέλη της ΑΑΠ διορίζονται από το αντίστοιχο Υπουργικό Συμβούλιο εκάστης χώρας, στη μεν πρώτη περίπτωση κατόπιν πρότασης των Υπουργών Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης και εν συνεχεία ακρόασης των προταθέντων από την Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής των Ελλήνων, στη δε δεύτερη κατόπιν πρότασης του κύπριου Υπουργού Οικονομικών.
4. Η θητεία του Προέδρου, των Συμβούλων και των μελών της ΕΑΔΗΣΥ, όσο και του Προέδρου και των μελών της ΑΑΠ είναι πενταετής, δυνάμενη, υπό ειδικότερες προϋποθέσεις, να επεκταθεί για άλλα πέντε έτη.
5. Δυνατότητα προφορικής ακρόασης των μερών, προβλέπεται σήμερα και στις δύο αρχές. Στην Ελλάδα εμφανίζεται ως δυνητική για τον Πρόεδρο του αρμόδιου κλιμακίου ενώ στην Κύπρο μάλλον ως ο κανόνας. Ωστόσο κατ' εξαίρεση η Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών έχει τη δυνατότητα να εξετάσει συνοπτικά και να απορρίψει την προσφυγή την οποία κρίνει αβάσιμη, χωρίς

62 βλ. Δημοκρατία ν. Συμβούλιο Βελτιώσεως Γερίου (1998) 3 ΑΑΔ 210 (Ολ.)

63 Βλ. και Ιουλιανού Σ., ΕφΔΔ 6/2014, σελ. 776-782

να κληθεί ο ενδιαφερόμενος η αναθέτουσα αρχή η ο αναθέτων φορέας ενώπιον της για προφορική ακρόαση.

6. Οι αποφάσεις των δύο αρχών αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις, δυνάμενες να προσβληθούν μετέπειτα δικαστικώς. Κατόπιν της έκδοσης τους, οι αναθέτουσες αρχές είναι υποχρεωμένες να συμμορφώνονται με αυτές, κατά ρητή νομοθετική επιταγή, παρότι υφίσταται το ενδεχόμενο αργότερα να ανατραπούν με δικαστική απόφαση^{64, 65}.
7. Δεν προβλέπονται ρητά χρονικά περιθώρια συμμόρφωσης των αναθετουσών αρχών με τις αποφάσεις των δύο υπό κρίση ανεξάρτητων Αρχών, πλην της περίπτωσης έκδοσης απόφασης της ΑΑΠ για καταβολή εξόδων, η οποία προβλέπεται ρητά ότι θα πρέπει να εφαρμόζεται εντός 15 ημέρων από την κοινοποίηση της⁶⁶.

Από την άλλη, παρατηρούνται, συστηματοποιημένα, οι κάτωθι αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο αρχών:

1. Η άσκηση ιεραρχικής προσφυγής ενώπιον ανεξάρτητης των αναθετουσών αρχών διοικητικής αρχής, και προ του δικαστικού ελέγχου των οικείων πράξεων και αποφάσεων, προηγήθηκε στο Κυπριακό δίκαιο, κατά 13 χρόνια, σε σύγκριση με το αντίστοιχο Ελληνικό Δίκαιο, έστω και αν η πρόβλεψη άσκησής της συγκεκριμένης προσφυγής, στο πρώτο, εξακολούθησε να μην αποκλείει τη δυνατότητα απευθείας προσφυγής του ενδιαφερομένου στο δικαστήριο⁶⁷.
2. Ο αριθμός μελών της ΕΑΔΗΣΥ (Πρόεδρος + 10 Σύμβουλοι + 30 μέλη, ήτοι σύνολο 41 πρόσωπα), τυχάνει μεγαλύτερος σε σύγκριση με τον αριθμό των μελών της ΑΑΠ (Πρόεδρος + 4 μέλη, δηλαδή σύνολο 5 πρόσωπα).
3. Τα μέλη της ΕΑΔΗΣΥ διορίζονται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, κατόπιν επιλογής τους από το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ), ενώ τα μέλη της ΑΑΠ από το Υπουργικό Συμβούλιο κατόπιν πρότασης του Υπουργού Οικονομικών.
4. Η οικονομική λειτουργία της ΕΑΔΗΣΥ συνδέεται με την κατάρτιση δικού της προϋπολογισμού και την είσπραξη δικών της εσόδων, ενώ η αντίστοιχη λειτουργία της ΑΑΠ περιλαμβάνει την διαχείριση κονδυλίου που συμπεριλαμβάνεται μετά από εισήγηση της στον ετήσιο προϋπολογισμό της Κυβέρνησης.
5. Στην ΑΑΠ δεν έχουν θεσμοθετηθεί οργανικές θέσεις μόνιμου προσωπικού προς υποστήριξη της, πράγμα που δεν συμβαίνει στην ΕΑΔΗΣΥ όπου υφίστανται αντίστοιχες θεσμοθετημένες οργανικές θέσεις.

64 βλ. Άρθρο 367 παράγραφος 3 νόμος 4412 του 2016 και άρθρο 18 παράγραφος 5 προεδρικού διατάγματος 39/2017 όπως επίσης άρθρο 15 παράγραφος 2 νόμου 104 (Ι)2010, *AGF Trading Engineering Ltd v. Υπουργείου Υγείας Υπόθεση αρ. 1253/2005 ημερομηνίας 7/3/2007 ΑΔ, * απόφαση Ανωτατου δικαστηριου στην υπόθεση Podium Engineering Ltd v. ΑΑΠ προσφυγή με αριθμό 512/2008 ημερ. 12.10.2010, *Συμβούλιο Αποχτετεύσεων Λάρνακας v. Telmen Ltd AD 2022

65 βλ. Κυβελος Σ, ΔιΔικ 4/2019, σελ. 574-577

66 βλ. αρ. 15 παρ. 3 Ν 104 (Ι)2010

67 βλ. αρ. 19 παρ. 2 Ν. 104 (Ι)2010

6. Η υλική αρμοδιότητα της ΕΑΔΗΣΥ είναι εμφανώς διευρυμένη σε σύγκριση με την αντίστοιχη της ΑΑΠ, καθώς θεμελιώνεται και για συμβάσεις χαμηλότερης χρηματικής αξίας.
7. Η αρμοδιότητα της ΑΑΠ, δύναται να επεκτείνεται και α) στην διαταγή τροποποίησης ή μεταρρύθμισης παράνομων όρων προδιαγραφών όπως επίσης β) στην εξέταση παραπομπών από το Γενικό Λογιστήριο της Δημοκρατίας, ως Αρμόδιας Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων, αντίστοιχες δυνατότητες που δεν προβλέπονται για την ΕΑΔΗΣΥ.
8. Το χρονοδιάγραμμα έκδοσης αποφάσεων από τις δύο ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, τυγχάνει εμφανώς μικρότερο στην περίπτωση της ΕΑΔΗΣΥ, ωστόσο πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός, ότι η προφορική ακρόαση στην διαδικασία εξέτασης της προσφυγής ενώπιον της ΕΑΔΗΣΥ είναι δυνατή.
9. Στην Κύπρο τα μέρη παρουσιάζονται κατά τη διαδικασία εξέτασης του αιτήματος λήψης προσωρινών μέτρων και αναπτύσσουν τις απόψεις τους⁶⁸, ενώ στην Ελλάδα τέτοια δυνατότητα ακρόασης δεν προβλέπεται κατά την διαδικασία εξέτασης του αιτήματος χορήγησης προσωρινών μέτρων⁶⁹. Συνεπώς υφίσταται διαφοροποίηση όσον αφορά την προφορική ακρόαση κατά τη διαδικασία εξέτασης του αιτήματος λήψης προσωρινών μέτρων.
10. Κατά τη διαδικασία ενώπιον της Α.Α.Π δεν προβλέπεται «παρέμβαση» τρίτου, δηλαδή η Αρχή, δεν έχει υποχρέωση να καλεί ενώπιον της για ακρόαση τον επιτυχόντα προσφοροδότη, αν και με εύλογα επιχειρήματα υποστηριζόταν και το αντίθετο⁷⁰. Τέτοια δυνατότητα ρητά προβλέπεται ενώπιον της ΕΑΔΗΣΥ.
11. Δυνατότητα προσβολής των αποφάσεων των παραπάνω ανεξάρτητων διοικητικών αρχών των δύο κρατών, ενώπιον του Δικαστηρίου, από τις αναθέτουσες αρχές προβλέπεται ρητά για τις αναθέτουσες αρχές της Ελλάδας ενώπιον της ΕΑΔΗΣΥ, ενώ δεν προβλέπεται για τις αναθέτουσες αρχές της Κύπρου ενώπιον της ΑΑΠ.

Η Αρχή Εξέτασης Προδικαστικών Προσφύγων στην Ελλάδα, που με το Ν. 4912/2022 συγχωνεύτηκε στην Ενιαία Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (ΕΑΔΗΣΥ), κατά τον νομοθετικό σχεδιασμό της βασίστηκε στο πρότυπο της Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών της Κύπρου.⁷¹ Από την άλλη, το Κυπριακό διοικητικό δίκαιο είναι ιδιόμορφο, έχοντας επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από το ελληνικό και το γαλλικό διοικητικό δίκαιο, σε αντίθεση με τις γενικότερες αγγλοσαξονικές καταβολές άλλων κλάδων του κυπριακού δικαίου.⁷² Έχει ειπωθεί ότι εάν η Γαλλία υπήρξε η μητέρα

68 Βλ. αρ. 12 Ν. 104/2010 και Ιουλιανού ΕφημΔΔ 5/2012 ο.π

69 βλ. Μικρουλέας Η, ΕφΔΔ 2-3/2021 ο.π.

70 Βλ. G P IRON WOOD MAKERS LTD v. ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΣΩ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΩΝ κ.α, Υπόθεση Αρ. 959/2004, 17 Ιανουαρίου 2006, ΑΑΔ* Βλ. Αιμιλιανίδης Α., Κυπριακό Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων 2007, σελ. 321

71 βλ. Κίτσος Ι, ΘΠΔΔ 2-3/2021 σελ. 139 επ.

72 βλ. Καραγκούνη ΚΥΝΕ 2/2021 ο.π., Παρασκευά Κ. Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο, 2017 σελ. 30 επ.,

του ελληνικού διοικητικού δικαίου, αναμφισβήτητα η Ελλάδα υπήρξε η μητέρα του εφαρμοζόμενου διοικητικού δικαίου στην Κύπρο, έχοντας ασκήσει αποφασιστική επίδραση στην ανέλιξη του.⁷³ Περαιτέρω, τόσο η ελληνική όσο και η κυπριακή διοικητική δικαιοσύνη βασανίζονται από τον μεγάλο όγκο εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον τους και την υπερφόρτωση των σχηματισμών τους, φαινόμενα που οδηγούν σε καθυστερήσεις απονομής της δικαιοσύνης και δημιουργούν την επιτακτική ανάγκη εύρεσης εξωδικαστικών λύσεων. Τέλος, οι σκοποί της δικονομικής οδηγίας 1989/665/ΕΟΚ, όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 2007/66/ΕΚ, είναι η επίτευξη ταχύτητας και αποτελεσματικότητας στην επίλυση των διαφορών του προσυμβατικού σταδίου ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, μέσω της άσκησης αποτελεσματικών προσφυγών, σκοποί οι οποίοι αν και αφήνουν ευχέρεια ως προς τα μέσα, δεσμεύουν τα κράτη - μέλη ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Όλα τα ανωτέρω αποτελούν ενδεικτικές αιτίες των διαπιστούμενων ομοιοτήτων ως προς το θεσμικό πλαίσιο και συνακόλουθες πρακτικές των δύο Αρχών Ελλάδας και Κύπρου, όπως και της ερμηνείας του εν λόγω θεσμικού πλαισίου τους.

Από την άλλη, αιτίες των διαπιστωμένων διαφοροποιήσεων του θεσμικού πλαισίου, της ερμηνείας του αλλά και των πρακτικών, όσον αφορά τις δύο αρχές, μπορούν να βρεθούν αρκετές. Τέτοιες αποτελούν οι ιδιαιτερότητες της οικονομίας και της αγοράς δημοσίων συμβάσεων εκάστου κράτους όπως και οι έστω και μερικώς διαφοροποιημένες πολιτικές στοχεύσεις και προτεραιότητες τους. Περαιτέρω, η συγχώνευση Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ και Α.Ε.Π.Π στην Ελλάδα και η δημιουργία πλέον της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ, η οποία αντιμετωπίζει όλα τα σχετικά με την ανάθεση ζητήματα και όχι μονάχα την εξέταση των προδικαστικών προσφύγων. Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι ναι μεν το κυπριακό διοικητικό δίκαιο έχει επηρεαστεί εμφανώς από το ηπειρωτικό δίκαιο, εφαρμόζει όμως τη δικονομία και τους θεσμούς της κυπριακής πολιτικής δικονομίας που έχει αγγλοσαξονικές καταβολές⁷⁴. Εξάλλου οι ενωσιακές δικονομικές οδηγίες στον υπό κρίση τομέα δεν δεσμεύουν τα κράτη-μέλη ως προς τα μέσα που θα χρησιμοποιήσουν, για την επίτευξη των επιδιωκόμενων με αυτές στόχων, αλλά παρέχουν ευχέρεια ως προς τη διαμόρφωσή τους, βάσει των δικών τους ιδιαιτεροτήτων κατ' εφαρμογή της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους.

Τέλος, θα μπορούσαν να διατυπωθούν, οι κάτωθι ενδεικτικές προτάσεις αναμόρφωσης, ιδίως του τεθέντος κυπριακού δικαίου στον υπό κρίση τομέα:

1. Προτείνεται να υιοθετηθεί από τον Κυπριακό Νομοθέτη, η ελλαδική ρύθμιση που προβλέπει δυνατότητα του επιτυχόντα υποψήφιου - προσωρινού αναδόχου για άσκηση «παρέμβασης» στη διαδικασία εξέτασης της προσφυγής ενώπιον της αρμόδιας Αρχής. Διότι με τον αποκλεισμό της δυνατότητας στον επιτυχόντα υποψήφιο να παρέμβει στη διαδικασία εξέτασης της προσφυγής ενώπιον της

Νικολάου Η. Μιχαηλίδης Π Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο, 2021, σελ. 3 επ.

73 Κληρίδης Α. Η επιδράσεις του ελληνικού διοικητικού δικαίου στην ανέλιξη του εν Κύπρω εφαρμοζόμενου διοικητικού δικαίου, Κυπριακό νομικό βήμα έτος Ζ τεύχος 1 Ιανουάριος Φεβρουάριος 1974 σελίδα 22 στο Παρασκευά Κ. ο.π. 2017, σελ. 40, και στο Καραγκούνη Β. ΚΥΝΕ 2/2021 ο.π.

74 βλ. Καραγκούνη Β., ΚΥΝΕ 2/2021 ο.π., Παρασκευά Κ. ο.π. σελ. 30 επ., Νικολάου Η. Μιχαηλίδης Π ο.π. σελ. 3 επ.

- Α.Α.Π, αυτός στερείται του δικαιώματος του να ακουστεί αλλά και να εισφέρει χρήσιμα στοιχεία για την καλύτερη εξέταση της υπόθεσης, πράγμα που θα οδηγήσει σε βαθύτερη διάγνωση της διαφοράς και έκδοση δικαιότερης απόφασης.
2. Ορθότερη φαίνεται η ρύθμιση του ελληνικού δικαίου, που έχει υιοθετήσει ένα ενοποιημένο καθεστώς όσον αφορά τα είδη των δημοσίων συμβάσεων, συνδυαστικά με χαμηλότερα κατώτατα χρηματικά όρια υπαγωγής στην υλική αρμοδιότητα της Ε.Α.ΔΗ.ΣΥ και προτείνεται να υιοθετηθεί αντίστοιχη ρύθμιση και στην κυπριακή έννομη τάξη. Διότι με αυτό τον τρόπο παρότι θα υπάρξει απότομη επιβάρυνση του έργου της Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών θα αποσυμφορηθούν αντιστοίχως σε μεγαλύτερο βαθμό το Διοικητικό και το Ανώτατο Δικαστήριο, ενώ προ της εισαγωγής τους στο Δικαστήριο, θα εκκαθαρίζονται ζητήματα και για χαμηλότερης χρηματικής αξίας συμβάσεις, οι οποίες θα υπόκεινται πλέον σε διπλό έλεγχο, τόσο διοικητικό όσο και δικαστικό.
 3. Προτείνεται να επιτραπεί νομοθετικά και στις κυπριακές αναθέτουσες αρχές να ασκούν προσφυγή του άρθρου 146 του Συντάγματος ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου κατά αποφάσεων της Α.Α.Π., υπό την απαραίτητη προϋπόθεση ότι επιθυμούν να προασπίσουν πληρέστερα το δημόσιο συμφέρον. Έτσι θα δοθεί ένα επιπλέον επιχειρήμα για την πληρέστερη ανεξαρτησία της της Α.Α.Π έναντι της λοιπής κυπριακής Διοίκησης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αιμιλιανίδης Α. «Τακτικιστικές προσφυγές στην Αναθεωρητική Αρχή Προσφορών. Σχόλιο σε μια κυβερνητική δήλωση», 08.01.2020 <https://dikaiosyni.com/kategories/arthra/taktikistikes-prosfyges-stin-anathewritiki-arxi-prosforwn-sxolio-se-mia-kivernitiki-dilwsi/> ημερομηνία πρόσβασης 20.12.2022
- Αιμιλιανίδης Α Κυπριακό Δίκαιο δημοσίων συμβάσεων 2007 εκδόσεις Δικαιονομία
- Δετσαρίδης Χ., «Η ενδικοφανής διαδικασία στο στάδιο ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων. Κριτική αποτίμηση» ΘΠΔΔ, 3-4/2017, σελ. 272-275
- Δετσαρίδης Χ., Η προδικαστική προσφυγή στο στάδιο ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2019
- Ιουλιανού Σ., Η ενσωμάτωση των Ευρωπαϊκών οδηγιών για συντονισμό των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων και των διαδικασιών προσφυγής στο Κυπριακό Δίκαιο, ΕφημΔΔ 5/2012, σελ.716-722
- Ιουλιανού Σ, Το δικαίωμα προσφυγής κατά των αποφάσεων της Αναθεωρητικής Αρχής Προσφορών της Κυπριακής Δημοκρατίας ΕφημΔΔ 6/2014 σελ.776-782
- Καραγκούνη Βασιλική, Σημεία διαφοροποίησης του Διοικητικού Δικαίου της Κύπρου από το Διοικητικό Δίκαιο της Ελλάδας, Κυπριακή Νομική Επιθεώρηση 2/2021 σελ.195-200

- Κατσιγιαννης Φ., Η Αρχή Εξέτασης Προδικαστικών Προσφυγών και οι αρμοδιότητές της, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 8-9/2018 σελ.722 επ.
- Κιτσος Ι. Μια συγκεκριμένη πρόταση νομοθετικής τροποποίησης της διαδικασίας εξέτασης των προδικαστικών προσφυγών απο την ΑΕΠΠ - Αφιέρωμα Δημόσιες Συμβάσεις, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου τεύχος 2-3/2021 σελ 139-150
- Κίτσος Ι. Η προστιθέμενη αξία της ΑΕΠΠ στην Ελληνική αγορά των δημοσίων συμβάσεων από την σκοπιά της ασφάλειας δικαίου ΕΦΔΔ 1/2019
- Κληριδης Χ, το Κυπριακό νομικό σύστημα, εκδοσεις Νομικη βιβλιοθηκη, Αθήνα, 2017
- Κυβελος Σ, Η συμμόρφωση της Αναθέτουσας Αρχής στις αποφάσεις της ΑΕΠΠ και των δικαστηρίων κατά το προσυμβατικό στάδιο, ΔιΔικ 4/2019 σελ. 574-577
- Μαυρίδης Σ Η προδικαστική προσφυγή ενώπιον της ΑΕΠΠ Ν. 4412.2016 Δημόσιο Δίκαιο 2017 Τεύχος 4^ο σελ. 353-371,
- Μικρουλέας Η. Η έννομη προστασία στο στάδιο που προηγείται της σύναψης των δημοσίων συμβάσεων υπό το φως των αλλαγών που επήλθαν με τον Ν. 4782/2021 ΕΦΔΔ 2-3/2021 σελ. 204-211
- Νικολάου Η. - Μιχαηλίδης Π. Κυπριακο Διοικητικό Δίκαιο θεμελιωδεις αρχες-δικαστικος ελεγχος, δευτερη εκδοση αναθεωρημενη, 2021 Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Παπασάββας Σ. – Βασιλακάκης Ε., Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2002
- Παρασκευά Κ. Κυπριακό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- Ράικος Δ. Δίκαιο Δημοσίων Συμβάσεων, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2022
- Σπηλιωτόπουλος Ε., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου τόμος Ι, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 13η Έκδοση, 2010

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο Ηρακλής Μηλάκης είναι δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, πτυχιούχος Νομικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - κατεύθυνση ευρωπαϊκό δίκαιο επιχειρήσεων. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα του εστιάζονται στο ευρωπαϊκό δίκαιο, το διοικητικό δίκαιο, το δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων και το δίκαιο διεθνούς προστασίας. Έχει παρακολουθήσει πλήθος επιμορφώσεων, σεμιναρίων και συνεδρίων επί των ως άνω πεδίων, διαθέτοντας αντίστοιχη επαγγελματική και διδακτική εμπειρία. Είναι μέλος ενώσεων νομικών επιστημόνων και πιστοποιημένος εκπαιδευτής ενηλίκων Ε.Ο.Π.Π.ΕΠ., ενώ ομιλεί την αγγλική και τη γερμανική.

Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες
Πάτρα, Ιούνιος 2023 / Τεύχος 18, ISSN: 2459-2862
Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης
<http://politika.inpatra.gr>